

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
Vári Albert: Símén Domokos teológiai iránya	153
Péter Lajos: Az iskola és család nevelő feladatai ...	163
Márkos Albert: Pálfi Márton	168
Ürmösi Károlyné: Csönd. (Vers)	170
P. Szentmártoni Kálmán: Boros Jenő	171
Iván László: Hogy is állunk azzal a metafizikával?...	174
Kovács Imre: Adatok a calnic-i unitárius egyházközség történetéhez	178
Ürmösi Károlyné: Csalódás. (Vers)	186
Erdő János: A megújuló angol unitarizmus	187
Dr. Tóth György: A protestáns zsinattartás szabad- sága Magyarországon. (Jogtörténelmi tanulmány)	196
Fülöp József: A jóltevők emlékünnepejére. (Vers) ...	209
Ferencz József: Külföldi egyházi hírek	210
Ifj. Kovács Lajos: Az arnhemj teológiai konferencia	214
Dr. Zoványi Jenő: A Basilius Istvánról szóló adatok igazi eredménye	221
Irodalom	225
Különfélék	227

LXVIII. ÉVF.

1 9 3 6.

4—5. FÜZET.

Tipografia „Pallas” Cluj, Strada Vlahuță 3.

Cenzurat

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P., mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezetenél (V., Nádor ucca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető. Pártoló-díj egész évre : 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Simén Domokos teológiai iránya.¹

Egy falu jellegét nem csupán azok a hegyek adják meg, amelyek határában emelkednek, nem is azok a völgyek, melyeknek bázisát jó reménységgel szántogatja a szorgalmas földmives, hogy azután aranykalászeit learathassa, nem is azok a csendes folyók vagy sebes zuhanással tovahaladó patakok, amelyek mezőit öntözik, hanem sokkal inkább azok az *emberek*, akik ott születnek, ott élnek, ott küzdenek és imádkoznak, akik lelkükkel lelket öntenek a természetbe s igazi értéket adnak a holt anyagnak. Mert bármennyire is szeretem a természet külső szépségeit, ontsa bár egy falu határára a kenyeret adó tiszta búzát, bármilyen kristálytiszta patakok öntözzék mezőit: én mégis többre becsülöm az embert, aki szorgalmasan szánt, vet, arat és hálaadásban az Istent dicséri. A legszebb fekvésű falut is elkerülöm, ha benne rossz emberek vannak, míg a durva hegyek közé szorult faluban is otthonosan érzem magamat, ha benne jó és nemes lelkű emberek élnek. Mert azt tartom, hogy bár sok szépséget és sok gazdagságot adott Isten a földre, de mégis legértékesebb teremtménye az ember.

Tarcești külső természeti fekvése mellett arról is nevezetes, hogy itt sok jeles ember született, akik nem csupán gonddal és szorgalommal művelték ezt a drága földet, hanem olyanok is, akik szárnyra kelve, hasznos szolgálatokat tettek fajuknak, hazájuknak és vallásuknak s ez által dicsőséget szereztek szülőföldjüknek. Nem lehet céлом ez uttal elősorolni Tarcești eme jeles szülötteit, kiknek nevét a történelem is feljegyezte s akik hirt, nevet és dicsőséget szereztek ennek a kis községnek.

Azonban nem hallgathatok el egy nevet, amely külsőleg talán nem hangzik annyira ismerősen, amelyhez nem tapadt annyi világi

¹ Elmondva szülőfalujában, Tarceștiben születése 100-ik évfordulója alkalmából 1936 aug. 2-án az I. G. Duca-i D. F. fiókegyelet által rendezett emlékünnepeken.

dicsőség és elismerés, mint a politika és gazdasági élet mezején szerepelt emberekéhez, de az unitárius vallási és egyházi életben olyan csengése van, mint az aranynak a fémek között. Olyan ez a név mint egy zászló, mely alá még ma is sokan lelkesedéssel sorakoznak.

Ez a név a Simén Domokos neve. Ugy emelkedik ki a Simén Domokos neve és szelleme a hétköznapi emberek közül, mint az itt közel fekvő Firtos hegye az apró dombok közül. Aki fáradtságos ut után erre a hegyre feljuthat, annak tüdeje tiszta levegővel telik meg, alatta eltörpülnek az apró kis bokrok, fölül emelkedik azokon a hegyeken, amelyek az alantjárónak zavarják látását s tiszta és világos kilátást nyer távoli falvakra, vidékekre. Itt tisztábban ragyog a nap, szebb a világ s a sziv boldogságtól dobog, mert itt látja igazán Istennek határtalan dicsőségét és az egész világra kiterjedő gondviselését. Ilyen lelki magaslat a *Simén Domokos* neve és szelleme a vallás világában, amelyre, aki fel tud emelkedni, az csodás szépségeket lát, üde, tiszta levegőhöz jut s ellát olyan távolságokra, amelyekről azoknak, akik a lelki élet alantfekvő völgyeiben járnak, még csak sejtelmük sincsen. Én ma erre a lelki magaslatra szeretném elvezetni hallgatóimat, hogy a Simén Domokos lelkén keresztül mutassam be az unitárius vallásban rejlő örök igazságokat és szépségeket.

Simén Domokos ennek a községnek a szülöttje. Atyja Simén János, itt volt lelkipásztor 7 évig. Innen ment Simoneştibe, ahol haláláig, 37 évig szolgálta az egy Istent. Simén Domokos 1836 jul. 30-án született, tehát éppen 100 éve, hogy a napot meglátta. Az I. G. Ducai D. F. fiókegylet ezt az alkalmat használta fel igen bölcsen és helyesen, hogy e nagy férfi emlékéért felujtsa s neki ünnepet szenteljen.

De hát ki is volt tulajdonképpen Simén Domokos? Vannak, akik életükben vagyont gyűjtenek, terjedelmes birtokokat szereznek össze s a végén anyagi áldozatokkal tesznek jót fajukkal, nemzetükkel és egyházukkal. Áldott legyen az ilyen jóltevők emléke, mert a mi kicsiny egyházunk, amelynek fejedelmi alapítványai nem voltak és nincsenek, ellenben amit gondos takarékossgal gyűjthetünk, azt is akárhányszor elvették — az ilyen áldott emlékü jóltevők nélkül az idők viharáiban meg nem állott volna. De mégis Simén Domokos nem anyagi áldozataival lett egyházunk és vallásunk egyik legnagyobb jóltevője. Azért neve történelmünkben méltán

áll ott a legnagyobb jóltevők: a Berdék, az Augusztinovicsek, Zsukiak és Derzsi Jánosok mellett. Ő *szellemi* jóltevője volt egyházunknak és vallásunknak. Mikor kis gyermek korában az I. G. Ducai gimn. tanulója volt, édesanyja, aki hires, rendes, tiszta és gondos papné, meg édes anya volt, egy alkalommal bement a városba egy szomszédasszonyával. Utközben bement egy boltba valamit vásárolni. Mikor kijött, kérdezte az asszony, mit vásárolt a tiszteletes asszony? Azt felelte, hogy egy tükröt a fiának. Hát azt mire ilyen kis fiúnak? Azért, — felelte az édes anya — mert az jobb, mint az emberek, mert az mindig az *igazat* mutatja. Így szoktatta Simént az édes anyja még kis gyermek korában arra, hogy mindenben az *igazat* keresse. És valóban ő később, mikor az I. G. Duca-i, a Cluj-i gimnáziumok és a teológia elvégzése után Angliában is folytatta tanulmányait s hazatérve itthon papi és tanári hivatalt vállalt: az *igazságnak* lett tántorithatatlan keresője és hirdetője. Nem a külső természet törvényeit kutatta, hogy valamely újabb felfedezéssel lepje meg az emberiséget, nem is a világ és élet elrejtett titkait kereste, hogy ezáltal magának külső dicsőséget szerezzen, hanem a vallási igazságok csúcspontjára kívánt feljutni, ahonnan, mint egy Mózes a sinai hegyről, hozza le az emberek közé az isteni igazságokat, amelyek mindenkinek a boldogítására szolgálnak. Így lett tudós teológus, aki a vallás élő fáját megszabadította azoktól az élősdiektől, melyek vérét szívták s életerejét gyöngítették. Így lett próféta, aki az Istentől vett kijelentéseket hangos szóval hirdette. Így lett apostol, aki Jézus küldetésében a kereszténység legtisztább igazságainak lett a szó-szólója és terjesztője.

Az elébb a Simén szellemi magaslátát a Firtos hegyéhez hasonlítottam. De aki járt valaha ezen a hegyen, az tapasztalhatta, hogy csak tiszta napfényes időben nyújtja azt a gyönyörűséges kilátást. Amikor köd vagy felhő zavarja a látást, akkor kárba vész minden fáradság, amellyel oda feljuthatunk. Simén Domokos jól tudta, hogy így van ez a szellemi világban is. Azért nemcsak hirdette, hanem követelte is a *józan ész* jogait. Az értelemnek ama jogait követelte, amelyeket a hosszú századok alatt a zsinati végzések és a pápai határozatok teljesen megsemmisítettek, az embert emberi méltóságáról leszállították csak azért, hogy lelki uralmukat annál szabadabban gyakorolhassák, amelyek a vallás életét egészen

a külső tekintély uralmára építették, amelynek nyomása alatt bármely képtelenséget elhiitt az ember, akárhányszor éppen azért, mert képtelenség.

Ebből a lelki homályból kívánta Simén kiemelni az embert, amidőn hirdette, hogy az értelem is Isten adománya, mellyel nem azért ajándékozott meg a Teremtő, hogy véka alá rejtjük azt a talentumot, mint tette amaz evangéliumi rossz szolga, hanem éppen azért, hogy éljünk vele, gyümölcsöztesstük és kamatoztassuk. Mert ott, ahol az értelem háttérbe szorul, a vallás világában felüti a fejét a vakhit és a babona ezerféle faja, amelyek a végén magát a vallást fojtják meg, éppen úgy, mint az élősdiék előbb-utóbb tönkreteszik azt a nemes növényt, amelyből táplálkoznak. Simén jól ismerte a történelmet. Abban lépten-nyomon tapasztalta, hogy azok voltak a legsötétebb korszakok, amelyekben az emberi értelem nem világított, hanem vakon engedelmeskedett azoknak a külső befolyásoknak, amelyek a saját érdekükben azt kioltották. Milyen nagy volt hát azoknak az időknek a tévedése, melyek abban a tudatban éltek, hogy a vallás csak ott tenyészik igazán, ahol az értelmet elnyomják s jogait megsemmisítik. Mert igaz, hogy az értelem egymagában nem elég arra, hogy a vallás világát egészen megfejtse s titokzatos mélységeibe behatoljon, de viszont az értelem világa nélkül a vallás a vakhit és babona sötétségében vész el. Azok, akik az értelem világosságától féltik a vallást, magától az igazságtól félnek. Már pedig az igazság és annak keresése bűn nem lehet. Meglehet, hogy az igazság fényénél valamely kedvenc eszménk, valamely megrögzött gondolatunk semmivé lesz, de ez csak előnyére van egész lelki világunknak éppen úgy, mint a rózsá, annál szebben virágzik, ha vad hajtásait lenyesegetik. Világosság és hit, vallás és tudomány nem ellenségek, hanem ellenkezőleg, fegyvertársak, akik kéz a kézben közös akarattal szolgálják isteni rendeltetésüket. Ime így igyekezett Simén a vallás világában a láthatárt megtisztítani, hogy annál tisztább világításban álljanak az evangélium örök igazságai.

Most lássuk meg, hogy a Simén szellemi magaslatán az értelem napjának megvilágításában minő szépségeket és igazságokat látunk? Látjuk mindenekelőtt az *egy igaz Istennek* semmi által meg nem homályosítható, mindenekfelett való fenségét és dicsőségét. Az igazsághoz szokott s az igazságért rajongó lelkét bántotta az

a sok téves hit és felfogás, mely az Istennel kapcsolatosan az emberek nagy részének a lelkét eltöltötte. Mintha a régi pogány bálványimádást látta volna visszatérni, amikor azt tapasztalta, hogy a világ az egylényegű Istent több személyben imádja s azt a hatalmat, dicsőséget és imádást, mely csak az egy Istent illeti meg, több személy között osztja meg s ezáltal a világok egyetlen terem-tőjének a dicsőségét és hatalmát kisebbiteni akarja. Ez a szomorú tapasztalat arra indította, hogy, mint egykor Gideon, döntse le a hamis bálványokat, s építse fel az egy igaz Isten oltárát; hogy nyesse le azokat a vad hajtásokat, amelyek az Isten fogalmával kapcsolatosan felburjánzottak; hogy a zsinati határozatoknak s a pápai rendeleteknek tarthatatlanságát kimutassa, amelyek annyi homályt és bizonytalanságot teremtettek az Istenség körül. Ugy gondolkozott, hogy az Isten a legszentebb, a legjobb és legtökéletesebb lény, aki nélkül ember nem élhet a földön. Ettől az élő Istentől mesterségesen elzárni az embert annyi, mint az éhező kezéből kivenni a mindennapi kenyeret s a szomjúságtól tikkadozó előtt megmérgezni a forrás vizét, melyből égető szomjúságát kielégíthetné. Éppen azért az a bátor hős akart lenni, aki szembeszáll a letűnt századok előítéletével, s a józan értelem világával bevilágít abba a rejtelmes sötétségbe, amelyben az egy Istent Atya, fiu és szent-lélek személyekre osztották. Széleskörű tudással és bölcs belátással mutatta ki, hogy a történelem céltudatos menete, a világoknak össz-hangzó rendszere, az élet harmonikus rendje, az ég és a föld dicsősége... minden, de minden, ami van a magasságban és a mélységben, az Isten egységéről beszél s arról tesz hangos szóval bizonytságot. Nem lehet az embernek szentebb hivatása, mint ezt az egyedül való Istent megismerni, neki szóval és cselekedettel szolgálni, dicsőségét hirdetni s akaratát teljesíteni. Valóságos bűn az ember figyelmét és érdeklődését több isteni személy között megosztani, mert ez elhomályosítja az Istennek mindenek felett ragyogó határtalan dicsőségét s másfelől ingadozóvá, kételkedővé és bizonytalanná teszi az embert hitében. Simén az Istent és az embert kívánta szolgálni, mikor írásaiban az Isten fogalmát megtisztította a hozzátapadt történelmi salaktól, a kereszténységgel ellenkező idegen elemektől s ezáltal helyreállította mindenekfölött tündöklő dicsőségét. Az egy Istennek ebben a mindenekfölött tündöklő dicsőségében gyönyörködhetik az, aki a Simén szellemi mag-slatára fel tud emelkedni.

De azon a magaslaton látjuk továbbá a *történelmi Jézus* személyét. Nem a mithoszok és legendák ködébe burkolt Krisztust, hanem azt a názáreti prófétát, aki a Genezáret mezején példázatokot mond, a galileai tengeren halászik, „a hegyen“ prédikál, a bünösökhöz leereszkedik, a farizeusokkal szembeszáll s meghal az igazságért. Az ő korában már derengett a hajnal ebben a tekintetben. A világ kezdette belátni, hogy az a legendák, mithoszok és hitvallások ködébe burkolt Krisztus, akit a hagyomány az Istenség második személyévé tett, s akit Isten gyanánt imád, nem az igazi Jézus, aki egykor élt, tanított és az igazi életre példát adott. A hagyományoknak emez ősi, megközelíthetetlennek hitt erős vára már hatalmas támadásoknak volt kitéve azok által az életrajzok által, amelyeket a múlt század közepe táján és azután a világ legjelesebb teológus tudósai írtak. Ezek az életrajzok kezdték leszedni Jézusról azokat a legendákat, amelyek őt az istenség dicsőrébe emelték s ezáltal mindinkább bontakozott ki az az igazi Jézus, aki Palesztinában szegény szülőkötől származott, de élete, munkássága és erkölcsi nagysága által az emberiség legnagyobb prófétája, legigazabb barátja és jóltevője lett.

Simén ezt az áramlatot, amely különben is nagyon kedvezett az unitárizmusnak, amely kezdettől fogva ennek az iránynak szolgálatában állott, amiért sokszor istentagadással vádolták s keresztény voltát kétségbe vonták, nemcsak örömmel fogadta és tanulmányozta, hanem annak elszánt bajnoka s tudományos írásaiban mesteri szószólója lett. Kétirányu munkát végzett ebben a tekintetben u. m. *kritikait* és *épitőt*. Kritikait, amennyiben a sok százados bástyákat, amelyeket az emberi képzelődés és hatalomvágy emelt Jézus történelmi alakja köré, amelyek miatt megközelíthetlenné vált az emberekre nézve, akiknek pedig azt mondotta volt: „Én példát adtam nektek, hogy amiként én, ti is aképpen cselekedjetek,“ — mondom — ezeket a bástyákat ostrom alá vette, azokat ledöntögette s így napfényre hozta azt a Jézust, akiről az első evangéliumok szólnak s aki a legközelebb áll a történelmi valósághoz. Azonban, amidőn így megszabadította Jézust az emberi tulbuzgóság által reáarakott mesterséges külsőségektől, ugyanakkor, sőt éppen ez által őt a maga igazi nagyságában állította előnkbe. Mert vajjon kisebb lett-e Jézus azáltal, hogy megtudtuk róla, hogy nem csudálatos módon egy szüztől született, hanem József és Mária ter-

mészetes uton született gyermeke? Kisebb lett-e azért, hogy megtudtuk, miszerint 12 éves korában nem tanított, hanem tanult; hogy nem isteni tökéletességek birtokában szállott le az égből, hanem munkával, verejtéssel, a kísértésekkel való nehéz tusakodások árán emelkedett az emberiség élére? Kisebb lett-e azért, hogy kezének érintésére nem gyógyulnak meg a betegek s nem támadnak fel a halottak, de beszédére és példája követésére újjászületnek a bűnösök s megelevenülnek az erkölcsi halottak? Kisebb lett-e azért, hogy száraz lábon nem jár a hullámzó tengeren, de biztos és határozott léptekkel mutatja az üdvösség útját? Kisebb lett-e azért, hogy halálával nem váltja meg a bűnös emberiséget, de életével lett nekünk út és igazság? Kisebb lett-e azért, hogy nem ül tőlünk megközelíthetetlen távolban királyi trónon, hol megítél eleveneket és holtakat, de velünk van szellemével, tanításaival s mint az áldott napfény állandóan világít előttünk?

Nemhogy kisebb lett volna Jézus az új kor emez új megvilágításában, hanem itt és most látjuk őt a maga igazi nagyságában. Ott, ahol mint emelő és vonzó eszménykép előttünk jár, hogy hozzá hasonlók lenni igyekezzünk a hitben, szeretetben, jóreménységben, jócselekedetekben és egymás megbecsülésében. Nem abban van az ő igazi nagysága, ha őt imádjuk s segítségül hívjuk, hanem abban, ha tanításait megtartjuk, példáját követjük. Ime! ezt az ember-Jézust igyekezett Simén az emberiség közkincsévé tenni, hogy ezáltal az embereket jobbitsa, a világot szépítse s az embert Istenhez emelkedni segítse. Ezt a *történelmi Jézust* látjuk továbbá a Simén szellemi magaslátán.

De ott látjuk az *embert*. Nem az eredeti bűn súlya alatt görnyedő embert, hanem az istenfiuságra hivatott és nagy célokért lelkesülő embert. Igaz, hogy e téren inkább nagyratörő céljai és tervei voltak, melyeknek megvalósításában korai halála megakadályozta, de ezek tisztán mutatják gondolatvilágát. Sajnálattal látta az embert az alatt a súlyos iga alatt nyögni, amely alá az egyházi hagyomány helyezte csak azért, hogy annál zavartalanabban uralkodhassék rajta. A Bibliának egy őskori legendája alapján, találta ki az egyház az eredeti bűn dogmáját, amely szerint az ember születésénél fogva bűnös és kárhozatra méltó, hogy elveszítette akaratát és jóra való képességét úgy, hogy tehetetlenebb a féregnél és sajnálatraméltóbb az utolsó állatnál. Ez a bűnben született ember

semmit sem tehet a maga üdvössége munkálására, hanem kizárólag az Isten ingyen kegyelmére van utalva, aki még születése előtt kiválaszt némelyeket az üdvösségre, másokat a kárhozatra. Emez isteni végzéssel szemben az ember tehetetlen. Olyan, mint a szárnyaitól megfosztott madár, amelyet Istentől beleoltott ösztöne hiában vonz a magasba, ok nélkül látja a kéklő levegőt és a fölötte elterülő végtelen távolságot. Mégis kénytelen a porban vergődni, mert a rossz emberek lehetetlenné tették, hogy ösztönének élhessen, a magasba szállhasson s örüljön az életnek, amelyben az élő Isten annyi áldást és annyi gazdagságot halmozott fel.

Az embernek ez a szánalmas helyzete indította arra Simént, hogy történelmileg tisztázza az ember-fogalmat. Hogy mutassa ki, mennyire idegen a Jézusi kereszténységtől, az eredeti bűn, az előre elrendelés, a helyettes elégtétel tana, melyeket a történelem folyamán bizonyos külső érdekek vegyitettek hozzá s ezáltal megzavarták az eredetileg tisztán csörgedező forrás vizét. Távol legyen még a gondolata is annak, hogy Simén az embert a dogmák bilincsei-től való felszabadítása által az Istennel egyenlő méltóságra akarta volna emelni, vagy az Isten dicsőségét homályosítani, hatalmát korlátozni igyekezett volna. Ellenkezőleg Isten dicsőségét látta abban, hogy az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette, kiből az értelem akarattal, a nagyratörés alázatossággal, a vágyakozás engedelmisséggel, a hit jó cselekedettel párosul. Csupán tudatára akarta ébreszteni az embert annak, hogy benne is isteni tehetségek szunnyadoznak, hogy őt Isten nagy dolgokra hívta el; hogy azért adta neki a különböző talantomokat, hogy azokat gazdagítsa és sokasítsa; hogy azért ruházta fel szabadsággal, hogy annál nagyobb legyen a felelőssége; hogy azért áldotta meg egy gazdag és kifürkészhetetlen lelki világgal, hogy annál többet követeljen tőle; hogy azért adott szárnyakat, hogy azokkal a magasba emelkedjék. Szóval azért teremtette emberré, hogy ember legyen. Józan, öntudatos, vallásos, igaz és becsületes ember, aki akar is, tud is jót cselekedni. Ezt az embert látjuk a Simén lelki magaslátán.

Végül látunk ott egy könyvet, amely minden szószéknek a legfőbb disze. Látjuk a *Bibliát*. Nem úgy, mint egy bálványt, melynek minden betűjét Isten ihlette, hanem úgy, mint a legszentebb vallás- és erkölcsi igazságok kiapadhatatlan tárházát. Simén jól

ismerte a Biblia becsét, de azt is látta, hogy a vallási kérdésekben elterjedt sok zavar és téves felfogás a Bibliának hamis magyarázatából származik. Még angolai tanuló korában fölébredt lelkében a könyvek könyvének meleg szeretete s ezzel kapcsolatosan az a vágyakozása, hogy a körülötte felburjánzott téves felfogásokat eloszlassa. Épen ezért élethivatása egyik főirányának tekintette a Bibliának helyes értelmezését. Ebből a célból írta azokat a nagyszabású bibliai tanulmányokat, amelyek a Ker. Magv.-ben jelentek meg s amelyek a maguk korában méltó feltűnést keltettek ország-szerte. Célja ezekkel a tanulmányokkal — amint maga mondja — az volt, hogy „figyelmet ébresszen az emberekben ama csalások és ámitások iránt, melyek az evangéliummal s ennek alapján a ker. vallással össze vannak kötve“ és hogy „vágyat ébresszen amaz emberi koholmányoktól való menekülésre s azoktól végkép szakításra,“ mert „minden értelmes embernek kötelessége őszintén szólni az áltanok ellen, letépni a foszlányokat az élet könyvéről, s azt a maga tisztaságában mutatni fel, s kijelölni, hogy hol és mi az igazság; oda törekedni, hogy az egyház teológiája helyett visszaállíttassék Jézus egyszerű tanítása.“¹ Ezen vezérelvek alapján az ihletésről írott nagy tanulmányában eloszlatta azt a téves felfogást, mintha a Biblia minden szavát Isten ihlette volna. Ellenben kimutatta, hogy az is emberi mű, alávetve az emberfélévédeknek. Éppen ezért emberi módon és emberi módszerekkel kell tanulmányozni, mint minden más könyvet, ha azt akarjuk, hogy a benne rejlő örök értékek a mi lelkünk táplálására és gazdagítására szolgáljanak. Vagyis a Bibliát ki kell emelni a mult lomtárából s a mának olvasmányává kell tenni. Ha ilyenformán a kritika rostájának a segítségével ki tudjuk belőle az aranyat a sok salaktól választani, akkor valóban a könyvek könyvévé tesszük, melynek áldása lelki életünkre kiszámíthatatlan. Ilyen könyv a Biblia a Simén szellemi magaslatán.

Simén, amidőn a keresztény vallási igazságok eme magaslatain járt, akkor ott találkozott korának legkiválóbb tudósaival, akik a szabadirányú kereszténység új iránya körül csoportosulva elszánt harcot folytattak az egyházak hagyományos hitrendszere ellen s az igazság nevében a kereszténységet meg akarták tisztítani azoktól az idegen elemektől, melyek a századok folyamán hozzátapadva,

¹ Ker. Magv. V. k. 16—17. l.

kiforgatták eredeti nemes egyszerűségéből. De egyszersmind boldogan tapasztalhatta, hogy benne és általa föltámadt halottaiból a Dávid Ferenc és Enyedi György ősi, tiszta unitárizmusa, melyet az elfogultság és kishitűség a maga idejében el akart temetni abban a hitben, hogy forrását végleg bedughatja, de ime Isten erősebb, mint az emberek. Az igazság a sirból is kikel. Az unitárius vallás igazságai, melyeket előbb a Báthoriak, később a dézsi egyezség el akartak temetni, föltámadtak. Föltámadásukban az újabb elfogulatlan modern tudomány mellett nagy része van Simén Domokosnak, aki rövid életének minden erejét és szorgalmát ennek a szent célnak a szolgálatára szentelte.

Simén az alatt a rövid idő alatt, amennyire élete terjedt, hiszen 42 éves korában már meghalt, sokat irt és dolgozott. Így: „A Szentháromság eredetének és kifejlődésének története.“ „A bibliai csodák.“ „Bibliai tanulmányok.“ Számos értekezés, tanulmány és vitairat stb. Amikor bármely dolgozatát olvassuk és tanulmányozzuk, akkor valóban érezzük, hogy tiszta unitárius légkörben vagyunk, hogy megingathatatlan unitárius alapon állunk, hogy az unitárius igazságok napja ragyog reánk, hogy az ősi unitárius szellem tölti meg és gazdagítja lelkünket. Olyan mértékben érezzük ezt, hogy egyetlen nagy teológusunk munkáiban sem tapasztaljuk ennek a hamisítatlan unitárius szellemnek a megnyilatkozását.

Simént még ma sem ismerjük és nem méltányoljuk kellően. Neki még igen sokkal adósa az unitárius egyház, melynek életében tanai tisztázásával elévülhetetlen érdemeket szerzett. Mi ma itt, eme nagy tartozásunknak egy kis részletét törlesztettük le. De evvel nem szabad megelégednünk. A Simén szellemét fel kell támasztanunk halottaiból. Az ő művei, habár ma itt és ott kissé idegenszerűen is hangzanak, de élőforrásként táplálják az unitárius lelkeket. Azokból a legtisztábban meg lehet tudni, hogy mi az az unitárius vallás és miért vagyunk unitáriusok. Sokat hangoztatjuk azt, hogy öntudatos unitáriusokká kell lennünk. Az unitárius öntudat ápolására Siménnek semmiféle megalkuvást nem tűrő tanulmányainál jobbat még ma is aligha találunk.

Én születésének századik évfordulója alkalmából tisztelettel álllok meg áldott emléke előtt s kérem a jó Istent, hogy annyszor lekicsinyelt és félreértett egyházunknak adjon sok hozzá hasonló, szorgalmas, munkás és tudós teológust.

Vári Albert.

Az iskola és család nevelő feladatai.¹

Bankok és szövetkezetek, üzletek és vállalatok évenként mérleget készítenek helyzetükről, számbaveszik nyereségeiket és veszteségeiket. Bizonyára helyes, sőt kívánatos tehát, hogy a család és iskola, a szülők és nevelők, — akikre a világ *legnagyobb értékeinek gondozása* van bízva, — olykor szintén mérleget készítsenek a nevelésük alatt élő új nemzedék helyzetéről, fejlődéséről vagy hanyatlásáról.

Ha őszinte, becsületos mérleget állítunk össze, minden hosszadalmas számvetés nélkül meg kell vallanunk, hogy miként az anyagi világ mérlege manapság csaknem minden vonalon kedvezőtlen és lesújtó, bizony a szellemi és erkölcsi világ mérlege — és ennek keretében mostani nevelés-, oktatásügyi mérlegünk is, — mélyen elszomorító, sőt szinte kétségbejítő.

De lehet-e csodálkozni, hogy ez így van? Hiszen régi igazság, hogy minden nemzedék olyanná lesz, amilyenné atyáik és nagyatyáik, az őket körülvevő nagy világ és koruk társadalmi viszonyai nevelték!

Azt tartják az esztétikusok és társadalomtudósok, hogy az Ember tragédiájának halhatatlan költője a londoni álomképben a jelenkor emberi életét tulságosan sötét színekkel rajzolta tragikusnak, elszomorítósnak. Lássuk csak kissé ezt a képet!

A londoni színben a bábjátékos majmolja a művészetet. A polgárlányok romlott beszédekot hallatnak; a munkások gyűlölik a gépeket; a katonák lenézik a polgárembert, a polgár gyűlöli a katonát. A művészet kenyér után törve megromlik. Évát ékszerrel lehet megejteni. Éva anyja eladja leányát pénzért; a tanuló otromba mulatságokban találja kedvét. A gyáros önző módon kiaknázza a munkást; a munkás ahol csak teheti, véres bosszút áll a gyároson. A tudomány is a kenyérért való harcban nemtelenné válik, minden

¹ Az I. G. Ducai-i unitárius főgimnáziumban 1936 március 28-án tartott szülői értekezletre készült felolvasás.

eldurvul, lealjasodik, elzüllik. Az erők szabad versenye tehát, — amelyért a sokat csalódott Ádám eleinte úgy lelkesedett, — nem boldogítja az emberiséget, mert az erős, — kit nem tart féken semmi, se külső kényszer, se belső erő és kegyelet, — elnyomja a a gyöngét, kiaknázza és nyomorba dönti azt és végül maga is elnyomorodik.

Ádám, ki a londoni álomképben a jelenkor bajait és törpeségét szemléli, szomoruan vallja meg: „Ismét csalódtam! Azt hívéim, elég ledönteni a múlt rémeit, s szabad versenyt szerezni az erőknek. Kilöktem a gépből egy főcsavart, mely összetartá, s pótolni elmulasztám más, erősebbel. Mi verseny ez, — kiált föl — hol egyik kardosan áll a védtelen ellennel szemben? Mi függetlenség, hol száz más éheznek, ha az egyes jármába nem hajol? Kutyáknak harca ez egy konc felett! — mondja a kiábrándulás tragikumával.

De kérdzem, vajjon ma szebb-e, jobb-e a világ, boldogabb-e az ember, mint háromnegyed évszázaddal ezelőtt, midőn Madách a jelenkort — mely ma is tart, — ilyen sötétnek, ilyen sivárnak rajzolja? Nem járunk-e több, mint husz év óta egy szörnyű világ-égés romjain és üszkein, melyek közt csaknem teljesen elhamvadt a krisztusi eszme és emberies érzület, hogy felburjánozzék helyettük a könyörtelenség, erőszak és durvaság? Nem tartja-e napjainkban is állig fegyverben az egész világot a „Jaj a legyőzötteknek“ jel-szavu szerencsétlen politika és a faji gyűlölködés? Nem állította-e korunk a tudomány és technika nagyszerű, jólétet és áldást is hozható vívmányait: szárazon és tengeren, tengeralatt és levegőben, mind-mind a jövő szörnyű háborujának szolgálatába? Nem kell-e visszadöbbernünk a kapitalizmus istentelen önzésén, mikor azt olvassuk, hogy az áldott búzát, gyapottat vagy kávé tengerbe sülyesztették, vagy elhamvasztották? Nem szenvednek-e milliók, meg milliók vagy a kommunizmus, vagy a nacionalizmus elnyomó politikája és irgalmatlan erőszakoskodása miatt? Nem teszik-e megélhetésünket nyomoruságossá a trösztök és kartellek? Nem sülyedt-e maga a művészet és irodalom is a *naturalizmus* csunya fertőjébe? Oh, hol vagyunk a mi Arany Jánosunk nemes költői tanácsától, aki ezt tanítja: „Nem a való, hát annak égi mása, lesz, mitől függ az ének varázsa!“?? És hová jutottunk, hová sülyedtünk minden vonalon??

Ime, ilyen sötét az a világkép, mely a maga egész szörnyü-

ségével ránehezedik korunk nevelő munkájára. És mégsem szabad nekünk: iskolának és családnak feladnunk a reményt, hogy az elzugott zivatar, a szörnyű világháború romjai alól kimenthetjük az új nemzedék lelkét, amely szüntelenül küldi a családhoz és iskolához segítséget kérő vészjelét: S. O. S.! mentsétek meg lelkeinket! Még ha olykor a magyar költővel így kellene is felsóhajtanunk: „Hála Isten, este van megint, mával is fogyott a földi kin!” — akkor is a családnak, a nevelőknek remélniök kell a becsület és az erkölcs diadalát!

De hol is kezdjük a lélekmentő munkát??

Az *értelmi nevelés* irányában mind a család, mind az iskola munkáját állami törvények szabályozzák, sőt korlátozzák. A család iskolaválasztó, vagy iskolaváltoztató joga nem egyszer leküzdhetetlen akadályokba ütközik, az iskola tanszabadsága pedig szoros béklyóba van verve. A józan okosság, a gyakorlati élet azt mondaná, hogy ahol évszázadok óta három nemzet él együtt, az ardeali iskolákban a *román államnyelv* mellett a magyar és német képezze a főbb nyelvi tananyagot. De az egységesítő politika — ezek felkarolása helyett — három másik nyelvet: a franciát, latint meg görögöt kényszeríti rá az *összes középiskolákra*, s így az anyanyelven kívül *öt idegen nyelv tanulása nehezedik rá értelmi nevelésünkre*. Sajnos, ezen a téren nem tehetünk mást, minthogy a parlamenti és társadalmi meggyőzés törvényes eszközeivel küzdjünk az iskolaválasztás, vagy változtatás és a tanszabadság szent jogaiért.

De annál több a teendőnk *mordlis* téren, a *lélekébresztés*, a *nemesebb érzület nevelése érdekében*. Ha azt akarjuk, hogy valaha szebb, jobb legyen ez a világ, hogy boldogabb legyen az ember, akkor a háborus gondolkodásu nemzedék helyébe *új típusu embereket kell állítanunk*. A világháború nemcsak felmérhetetlen értékű anyagi javakat pusztított el, hanem még szörnyűbb rombolást vitt véghez az erkölcsi életben. A háborus inség, a háborukivánta gyorsaság, erőszak és vérengzés olyan nagy erkölcsi értékeket, csavarokat lökött ki életünk gépezetéből, mint a magántulajdon, vagy közvagyon szentsége, a gondosság és lelkiismeretesség, a szelidség és emberiség. A fegyverek nem ropognak, az ágyuk nem dörögnek, de erkölcsi rombolásuk ma is érezhető, a kilökött, vagy eltörött csavarok még nincsenek kijavítva és ujakkal, erősebbekkel pótolva.

Ezeket az erkölcsi hiányokat pótolni az iskolának és családnak elmulaszthatatlan, szent feladata.

Minden erőnkkel azon kell munkálkodnunk, még pedig első-sorban *jó példával*, — hogy a világ a lelketlen *anyagelvűségtől* visszatérjen az *ideális*, a *humanus*, az *alturista* gondolkodás felé, s az emberiség a *krisztusi eszmét* — szeplőtelen tisztaságába vissza-állítván, — *ne csak szájjal hirdesse* hanem aszerint éljen és cselekedjék is.

A krisztusi észme fényénél az új nemzedék *egyénjét* abban a világos tudatban kell nevelnünk, hogy ő nem *önző* magánosságban él mert ő csak *egy* (ember) a sok közül. A *nemzet* fogalmát a gyakorlatban is oda kell nemesítenünk, hogy a *román*, *magyar* vagy *német* csak a világnak egy nemzete; mindenik csak egy-egy nemzet a sok közül, tehát *nem lehet az ember az embernek farkasa, egyik nemzet a másiknak elnyomója!*

A magyar család és magyar iskola előtt ez a nevelési ideál, az egyének és nemzetnek ilyen fogalmazása nem is valami új, hiszen a legnagyobb magyar, Széchenyi István meghatározása ez: „*A világnak vagyok egy nemzete.*“ Szerinte a világ nemzeteit úgy kell képzelnünk, mint akik különböző irányu völgyekből a *csúcstra* igyekeznek, *hogy ott egymásnak örvendezve*, kezét fogjanak. *Kölcsey* értelme pedig azt tanítja magyar nyelven: „Szeretni az emberiséget: ez minden szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépre oszlott nagy nemzetsegnél, melynek mindegyik tagja rokonunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart.“

Ez a tanítás és ez a szellem nem új, különösen a mi iskolánk falai között, amely száznegyven éven át három nemzetfiainak volt alma matere, nevelő édesanyja.

Ezt az örökölt *ideális és humanus* szellemet ápolja a mi iskolánk nevelő gárdája ma is.

De az ideális nevelő irányzat mellett számolnia kell családnak és iskolának a *gyakorlati élet realitásaival* is. A hűséges magyar lélek örök mintaképe, a bujdosó Mikes Kelemen a magyar nevelés hiányosságain busongva, azt írja 62-ik levelében: „Egy ország boldogsága az ifjaknak jó nevelésétől függ... De lehetlent nem kell kívánni szegény ardealiaktól, nem is kívánok. De az atyák nagy számot adnak azért, hogy fiokat nagyobb gondviseléssel nem nevelik és

a nemes, jó erkölcsre nem inderlik még eleinte. Azt javallom kednek, hogy *fiának olyan tudományokat adasson, amelyekkel használhasson országának.* Én eleget prédikáltam a fiakról, azért leszálok a prédikáló székből és menjen fel oda ked is, — édes néném, prédikállani a leányokról, az kedet illeti; mert a *leányok neveltésére ugy kell vigyázni, valamint a férfiakéra.* Nem igaz-e édes Néném, hogy *egy jól nevelt, jól oktatott eszes leány asszonnyá változván,* a fiát is jól tudja nevelni, oktatni és tanítani és az ország szolgálatjára alkalmatossá tenni?“

Ime egy igaz székely szív, egy hü magyar lélek nevelői programja kétszáz éves távlatból. Semmi változtatni való rajta, csak meg kell valósítani! Igen, az uj nemzedéknek olyan tudományt adjunk, hogy használhasson fájának és országának! Rá kell nevelnünk ifjuságunkat, hogy ne keresse boldogulását nagyobb tömegekben, csak hivatali pályákon, hanem tudja szeretni és megbecsülni azt a munkát is, mely az ősi rög megművelésénél, vagy ipari és kereskedelmi téren vár reá és nyujt neki tisztességes megélhetést. A mi alma materünk utat mutat e reális irányban is téli gazdasági iskolájával, nyári leánynevelő munkájával és közelebből megszervezendő kertészeti évfolyamaival.

Bizvást reméljük, hogy az egész Székelyföld népe ebben az uj korszakban is, átszervezett formájában is a maga iskolájaként fogja szeretni és támogatni drága alma materünket, miként létesítése óta szüntelenül magáénak tekintette és mind máig fenntartotta!

Ugy legyen!

Péter Lajos.

Pálfi Márton

1873—1936.

Szemem előtt van s mindig is szemem előtt lesz a zömök, izmos kis ember, eleven, szürke szemével, széles homlokával, ideges mozdulataival. Isten nem közönséges testi és szellemi javakkal áldotta meg. S ő egész életében házárdírozott, packázott mind testi, mind szellemi javaival.

Diákkorában nemcsak első tanulója, hanem első tornásza is volt az iskolának. Hajmeresztő mutatványaival sokszor megborzonegatta néző közönsége idegeit s még hajlott korában is kész volt egy szóra bukfencet vetni, tótágast állani vagy birokra kelni nála két fővel magasabb kollégáival. Mint a bécsi „deutschmeisterek“ önkéntese, az előírt poggyászon kívül téglát rakott a bornyujába s fogadásból végigcipelte az egész hadgyakorlat alatt. Ugyancsak fogadásból kihajtotta kerékpárját Feleac-tetejére. Mert nála a földi porhüvely nem arravaló volt, hogy azt bubusgassa, féltse, kimélje minden szélfuvástól. Tűz próbálja meg az aranyat, fáradságos próbák a testet, szokta mondogatni. Ha a doktora ágybanmaradást rendelt neki, másnap egész bizonyosan megjelent az iskolában „csak azért is.“

Szelleme is, mint a pillangó, nyugtalanul csapongott szüntelen ide-oda, hogy a tudás különféle virágainak szivja édes mézét. Nem azért, hogy a gyűjtött édes anyagot elraktározza, vagy ország-világ elé tálalja, hanem hogy csupán maga élvezze. Még legkedvesebb studiumába, a magyar nyelvészetbe sem tudott teljesen elmerülni. Pedig ezt a tudományt nála szinte szokatlan alaposággal tanulmányozta. A rokon finn nyelvet fönn éjszakon atyánkfiai szájáról tanulta meg. A vogult meg itthon könyvekből sajátította el, éspedig olyan tökéletesen, hogy ebben a hivatásos finn-ugor nyelvészek közt is ritkította párját. Mikor aztán kiadott egy pár dolgozatot s

mikor e dolgozatok nyomán a nyelvészek kezdtek nagyot várni tőle, akkor már ő a tudományoknak egészen más mezején csatangolt. Nem akart, nem tudott „tormába esett féreg” lenni. A tudós bogarászás, ami egyetemi katedrákhoz szokott vezetni, nem az ő kenyere volt. Megelégedett, ha az ilyen bogarászok egy-egy goromba tévedését éles ítélete, a magyar nyelv multjának tökéletes ismerete és hibátlan nyelvérzéke segítségével megigazította. Azután hallgatott.

Mint nagy eszményképe, Brassai, ő is magánszorgalommal megtanulta csaknem az összes európai nyelveket, hogy a nagy nemzetek nagy gondolkodóit szemtől-szembe ismerhesse. Különösen a költőket kedvelte. Nem is csoda, hiszen benne is egy poéta lelke lakott. Alkalmi versei, vallásos énekei minden beszédnél ékesebb tanubizonyságai költői erének. És ékes tanubizonyságai csodálatos megérzéssel tolmácsolt műfordításai is. Ha valaha Janus Pannonius magyarított pattogó distichonai napvilágot látnak, tisztelettel fog hódolni költői szellemének nemcsak egyháza, hanem az egész magyarság is.

Írásai, akár költemények, akár prózai dolgozatok, mind-megannyi remekei bámulatos stilusművészetének. A franciák azon mondását, hogy „a stilus az ember”, megfejelte, amikor meggyőződéssel hirdette, hogy ... az ember nemcsak csontját, bőrét, vérmérsékletét, hanem stilusát is magával hozza a világra.“ Ő írásmódjában csakugyan mindig maga-magát adja. Eleven, fordulatos, színes minden sora. Természetes tehát, hogy semmi annyira föl nem háborította, mint a pongyola, lapos, fésületlen szószátyárkodás. Az ilyenek elkövetőin maró szatirájának kancsukájával kegyetlenül szokott végigsajítani.

Az írás e nagy művészetére akarta megtanítani növendékeit. Menten minden tanáros nagyképüségtől, igyekezett barátja, pajtása lenni diákjainak. Egyénileg foglalkozott minden egyes tanulójával. Külön-külön íratott velük dolgozatot más-más témákról. Akinél aztán egy szemernyi eredetiséget, egy ötletes fordulatot talált, annak sok bünei megbocsátattak. Nem állhatta a szájbarágást, a diáknak állandóan kézenfogva vezetését. „Dobd bele a vízbe”, volt szavajárása, „majd megtanul uszni, ha életrevaló.” A tanuló felettetését nem célnak, csak eszköznek tartotta. Utálta az egyenruhát a testen, de még inkább a szellemen. Ezért a mai rubrikázó, médiázó, előírásos szertartással feleltető rendszerrel megbarátkozni soha nem tudott.

Mint embert, a józan egyszerűség jellemezte. Került minden fel-tűnést. A könyökkel való előretörtetést nem tartotta önérzetes emberhez méltó foglalkozásnak. Az emberekben az érdemet nagy gyönyörű-séggel ismerte el, a hibák iránt, hacsak jellembe vágók nem vol-tak, elnéző, gyöngéd, megértő tudott lenni. Mint minden heves vér-mérsékletű ember, ő is puskapor módjára lobbant haragra, de lelke háborgása pillanatok alatt elült. Nem tudott haragot tartani. Megtörtént, hogy maga nyujtott békejobbot megbántójának. Általá-ban a tucateimbereknél magasabb nézőpontból szemlélte a világot. Ezért meglátta a dolgok olyan oldalait is, amik a maga szűk ba-rázdájában ballagó hétköznapi ember előtt rejtve maradnak. Innen magyarázható meg a tétovázás, ingadozás nagy elhatározásaiban és látszólagos következetlensége cselekedeteiben. A nagy Mommsen okos tételét igazolta, mely szerint az egyetlen emberi tulajdonság, ami az embert embertársa előtt annyira amennyire türhetővé te-szi: a következetlenség. Idegenek előtt zárkózott, majdnem rideg volt. Annál inkább megnyílt lelke meghitt barátai előtt, akikért minden áldozatra készen állt. Őket, kivált mig még az élet kegyet-len dere le nem fagyasztotta kedélye hamvát, valósággal elbűvölte és fölvilanyozta talpraesett ötleteivel és egészséges humorával. S nekünk sajnós, már csak keveseknek, magunkat boldogoknak kell mondanunk, hogy valaha, a letűnt ifjúság aranynapjaiban e nemes lélek derűjén fölmelegedhettünk.

Márkos Albert.

CSÖND.

*Édes a csönd, ha ketten vagyunk.
Egymást megértő, hű szívek.
Igy csöndben a szívünk muzsikál
Az ajknak szólani minek?*

*De rettentő a csönd az ajkon,
Ha többé nem szól, nem nevet,
Lelkünk sikolt a fájdalomtól
Ez örök némaság felett.*

Ürmösi Károlyné.

Boros Jenő

1894 – 1936.

Még frissen hantolt a sirja Clujon egyik kiváló tanárunknak s újra ketté törött egy fiatal élet, megint nagy csapás érte egyházunkat: meghalt Boros Jenő az I. G. Ducai unitárius főgimnázium igazgatója.

Turdenin született, amely falucska sok kitűnő embert adott egyházunknak. Derék, jómódu szántó-velő székely ember gyermeke volt, de nemessé tette a munka, ami életének egyik jellemző vonása és szebb nemessé lenni öntevékenységünkkel, mint nemesnek születni.

Ismertem őt, mint kedves tanítványomat, mellettem volt, miniszerezett kartárs, a titkárságban, mint mindennapos munkatárs és láttam elnyűve, megsárgulva.

Gyenge, mondhatni vézna kis diák volt és aggodó szülői a papi pályára szánták féltett gyermeküket, de más irányu tanács a tanári pálya felé irányította s hazai és külföldi egyetemen a családot jellemző erős ambícióval dolgozott s jól felkészülve foglalta el I. G. Duca-n tanári állását. Lett volna alkalma arra, hogy a cluji kollégiumunkhoz jöjjön tanárnak, de a szülői iránt érzett gyöngéd szeretete a szülőföld közelében tartotta. Később azonban nehéz tanári munkája mellett ez a jó gyermek, mintha édes szülőinek régi kivánságát akarta volna teljesíteni, a lelkeszi oklevelet is megszerezte és ez így volt jól, mert a felekezeti iskolának sohasem szabad kihagyni az Urat, az Istent, hanem szüntelenül ismételni, hogy minden bölcsesség kezdete az Isten félelme és hogy csak a hit indítja meg a hegyeket nem pedig az ész. Boros Jenőt megérintette az evangélium igazsága és bensősége s szívében pap volt. Lelkületének jellegzetes papias vonását, különösen a Dávid Ferenc Egyletően kifejtett munkássága mutatja.

És milyen volt Boros Jenő, mint tanár? Ideálista, mint a legtöbb tagja ennek a viharvert szegény gárdának, akik ismételtetik egymást biztatólag, hogy bár röggös, de gyönyörűséges út a tanári pálya, mert a tanítók a tanítás lelketnevelő szent munkáját végzik, azt a munkát, amivel építik a világot, holott a valóság az, hogy a tanárok törődéses munkájuk erkölcsi felelősségének hordozása mellett robotolják az önfeláldozás lendületével a nyomoruság mindennapi hősiességét. Még szerencse a tanárra, ha olyan kedvező környezetbe juthat, mint amilyenben Boros Jenő volt. Egy olyan tanári karba, ahol sohasem láthafta, hogy társai egymás húsába beletéptek volna, ahol nem voltak küdevők, fél-emberek, hanem olyan környezetbe került, ahol nemcsak kritizálták, hanem szerették is egymást, ahol nemcsak prédikáltak, hanem cselekedettel is bizonyították a Jézus által hirdetett szeretetet. A felekezeti tanárságot még ilyen környezetben is nap-nap után meg-megcsapkodja a nincsenség hulláma, de azért a tanárok továbbra is javíthatatlan ideálisták maradnak és büszkén dolgoznak és igyekeznek az induló lelkeket megtölteni eszményekkel, örökké tartó igazságokkal, mert tanári kötelesség megnyitni az igazság kapuját s az erkölcsi örök kutforrását.

Az ideálista tanárnak ezt a kényes nevelő és oktató munkáját végezte Boros Jenő hosszú éveken át a legnagyobb buzgósággal. Tudta és érezte, hogy az unitárius tanári állás nemcsak a kenyérkereset egyik megtisztelő válfaja, hanem egész egyházunk erkölcsi alapja, mely ha megdől, minden értéket magával ragad.

Munkájában mindig a pedánsáig pontos, távol állott a sárga bálvány imádásától, tisztakezü ember volt. Magatartásában volt intelligencia, volt benne gyöngédség, finomság, udvariasság, de mégis inkább komor tartózkodó, magabazárkozott egyéniség, aki lelkierejével igyekezett legyőzni a test gyengeségét. Néha a megértő szelidségből a pattogó határozottsáig is eljutott s most már tudjuk, hogy ez a testileg kikezdett ember idegessége volt. Tanácskozásaink közben sokszor a hallgatás arany evangéliuma mögött maradt, mert bizonyára tudta azt, hogy a hallgatás néha éppen olyan sokatmondó beszéd, mint a legvilágosabb nyilatkozat. Természete határain túl ő sem mehetett s átengedte a mennydörgést azoknak, kiknél olcsó a szó.

Vihar után következő csendes időszakban kezdte meg a főgimnázium igazgatását, hogy áldás és élet áradjon továbbra is

az eddig még épségben maradt szenttűzhelyről, de válságos pillanatban ragadta el a kegyetlen halál, éppen mikor a legnagyobb szüksége van az annyira féltett intézetnek a védő karokra.

Cselekedeteiben olykor az ifjuság elevenségét az öregkor bölcseségével párosította. Házunk füstölgő romjai fölött öntudatosan elfordul minden pártoskodástól s egyetemes eszméket, egyetemes érdekeket tartott szem előtt, figyelt arra, hogy kevesen vagyunk, meglátta a kényszerű iskola-politika sorsdöntő lényegét s a leéptetés végrehajtása mellett foglalt állást.

Még nem régen láttuk egyenes alakját az iskola ügyben fáradozni s éppen ezért szívünk megrendült, midőn nemsokára megjelentünk betegágyánál. Rettenetes dolog halva élni, rettenetes az, mikor fáj az élet. Kezét nyujtotta nekünk, de a két szeme, mely végzetesen nem tudott hazudni, kételkedőkké tett minket, hogy vajjon tudomást vett-e érdeklődő részvétünkről? Nem jött szemeiből vigasztalás fénye, reménység éltető sugara. Hiába lövelte feléje tekintetét gyöngéden a szerető unokanővér, mert az ébresztő rokon csókra is csak fájdalmas könnyhullatás volt a néma, de mégis annyit mondó felelet.

Szomoruan végződött az arasznyi élet, melynek emberi tragikuma abban van, hogy fájoan kellett éreznie, hogy milyen közel van egymáshoz a magasság és mélység.

Irtózatosan megküzdött a halállal. Mint rendesen, most is a halál volt az erősebb, de itt maradt az, ami az emberben salakmentes, tiszta és nemes volt, hogy emlékeztető, hogy tanító és példaadó legyen mindörökre!

P. Szentmártoni Kálmán.

Hogy is állunk azzal a metafizikával?¹

Balázs Ferenc testvérem e folyóirat januári számában² bírálatot írt egy dolgozatomról, amelyben Dávid Ferenc alakját igyekeztem megvilágítani a lélektan újabb eredményei alapján. Ebben a bírálatban keményen támadta állásfoglalásomat, amiben semmi különös nincsen. Annál furcsább (s tulajdonképen ez készlet, hogy tollat vegyek a kezembe) az a merev álláspont, amelyet kritikussom a ma élő tudósok egyik legnagyobbikával, a kétségtelenül zseniális utőrövel: E. Sprangerral szemben elfoglal.

Azt, hogy e sorok íróját „kritikátlan dogmatikusággal“, vagy „egy talmi papot (hecckáplánt?) megszegyenítő düh“ hordozásával vádolja meg, vagy hogy azt állítja róla, hogy „a felvilágosodásnak legtájékozóbb ellensége,“ aki már nem is „az unitarizmus utján“ jár, mondom: ezt mind könnyen el lehet nézni és zsebre lehet tenni, hiszen ennél még keményebb dolgokat mondtak kritikusok az általuk megbírált mű írójáról. Az is mellékes, hogy ilyen esetekben igazuk volt-e és van-e a kritikusoknak vagy pedig nem.

Az ügynek ezt az oldalát tehát hagyjuk csendesen nyugodni. Azonban a bírálat egy része, legalább is annak egyik mondata szinte torkaszakadtából kiált a helyesbitésért. Ez a mondat így hangzik: „a Spranger-féle lélektani tipusalkotás teljes tudománytalan (!) az nem más, mint a német metafizikai okoskodás egyik igen jellegzetes, de használhatatlan (!) terméke.“

Igy bizony! így hangzik az a mondat, amely miatt nagyon szégyelem magamat. Én szégyelem magamat, aki az egész tanulmányt Spranger rendszerére építettem fel. Szégyelem magamat azért, mert alkalmat adtam arra, hogy erről a zseniális felfedező-

¹ Ez a cikk korábban beérkezett, de tárgyhalmaz miatt a megjelenése késett.

² *Balázs Ferenc*: Dávid Ferenc és a szellemtudományok. Keresztény Magvető 1936. évf. 1. sz.

ről ilyen szavak jelenhettek meg egy magyar tudományos folyóiratban. Nem mondom azt, hogy a nagy tudományos tekintélyek kritikátlanul követhetők, vagy hogy egyáltalán nem javíthatók és saját tapasztalataink által nem helyesbíthetők.

Ennyire begyepesedett dogmatikus még én sem vagyok. Magam is hosszú utat jártam be, amíg saját eredményeim egyeztek Sprangerével, sőt azt is elárulom, hogy Spranger metafizikai nézeteivel nem is egyezik teljesen az én felfogásom ; mégis, tagadhatatlan az az óriási eredmény, amit ez a tudós a lélek metafizikai alkatának kutatásában elért. S ezt az eredményt nem tudom letagadni még akkor sem, ha történetesen németnek született. Hiába ajánlgatja nekem az én kedves kritikusom, hogy inkább az angol lélektanra igyekezzem megismerni, mert ezzel nem sokra mennék, hiszen az angol tudományosságnak alig van sejtelve a metafizikáról. A bölcsészet világában közismert az az áldatlan szerep, amit éppen az angol filozofia legnagyobbjai (Locke, Hume) töltöttek be a metafizika szétrombolása körül. Ma nagy fáradságok és küzdelmek árán sikerült csak visszahódítani az emberi elméket a metafizikai nagy igazságok számára. Én jól, elég jól ismerem az újabb valláslélektan két legnagyobb amerikai-angol művelőjét : James-t és Leuba-t. Megismerkedtem velük akkor, amidőn a misztikusok lélektanával foglalkoztam. Mindkettőnek a hatalmas munkáját olvastam és alaposan olvastam, de sajnos egyiket sem használhatnám arra, amire a szellemtudományi lélektan alkalmas. Kritikusom úgy csinál, mint az az ember, aki barátjának fogót ad szögbeverésre és kalapácsot szögkihúzásra. Én tisztában voltam azzal, hogy *mit akarok* csinálni és azzal is, hogy ezt milyen eszközökkel érem el. Ravasz, Thieneman és Borbély *értékelő, sőt metafizikai* álláspontját sohasem sikerült volna pusztán leíró lélektani eszközökkel megtámadni. Köszörűkövel nem tudok fát nyesni, csak a fanyeséshez szükséges kést, vagy ollót élesíteni. Az angol eredmények az én céljaimra valóban hasznavehetetlenek voltak, de azt a merészséget mégsem követném sohasem el, hogy az angol tudománynak a lélektani *leírás* terén elért hatalmas eredményeit *önmagában* is hasznavehetetlennek bélyegezzem, mint azt kritikusom Spranger nagyszabású, de másnemű eredményeivel kapcsolatban teszi. Az lehetséges, hogy a pusztán leíró, u. n. biológiai lélektannal foglalkozó, nem sok kedvet érez az u. n.

embertípusok, a veleszületett alkatok kutatására, bár még az ilyen irányban kutató tudós sem menekülhet egészen a típusalkotás metafizikaszagu „tudománytalanságaitól“ (1. vizuális, akusztikus, motorikus típus). De azért, mert ő nem érez kedvet erre, azért mert ő nem a metafizikai és érték elméleti kutatásokra hajlamos típusba tartozik, ezért nincs joga henye ostobáknak és képzelődő négy-lábuaknak bélyegezni mindazokat, akik véletlenül arra kaptak a felsőbb hatalmaktól megbízatást, hogy a sokrétű, színes életnek éppen a metafizikai oldalát kutassák. Vajjon nem inkább ez az állásfoglalás alapszik-e vaskos elfogultságon és „kritikátlan dogmatikusságon?“ Vajjon nem éppen ez az az u. n. struccpolitika, amely azt mondja: mivel én nem látok az életben metafizikai problémákat és mélységeket, tehát azok nem is léteznek? Rábizzuk az olvasóra, hogy ítéljen a kérdésben tiszta lelkiismerettel és igazán.

Ha valaki a metafizikát szívből utálja és mindent megtesz annak lecsepülésére, akkor én két dolgot gondolok magamban: *a)* vagy *sajátos* lelki alkata készíti erre az illetőt, vagy *b)* valamilyen *érdekében áll* ez a magatartás. Harmadik esetet még elképzelni sem tudok. Ámde kritikusom lelkész, aki lelki alkatánál fogva *nem lehetne* metafizikaellenes, amikor a teológia tulajdonképpen nem egyéb, mint a metafizika templomának legbelsőbb szentélye. Különös, hogy egy arra hivatott lélek illatos áldozati tűz helyett becsmérlő szólamokat és megbélyegző megállapításokat helyez el a Szentek Szentjének oltárán. Arra, hogy *érdekében állna* az így viselkedőnek ez a magatartás, jelen esetben szintén nem gondolhatunk. Mert ugyan mit ártana kritikusom nagyon szép és nagyon helyes, falunemesítési törekvéseinek az, hogy a metafizikai értékeket és valóságokat is figyelembe veszi? Vagy ugyan mit árthat a metafizika az istenhit nagy és magragadó gondolatának? *Sőt éppen mindakét törekvést megalapozza és értelmessé teszi.* Ez pedig — unitáriusok előtt — csak nem hiba, amiért érdemes volna valamilyen érdekből a metafizika újraébredő szelleme ellen küzdeni. Hiszen mi unitáriusok talán csak nem vagyunk annyira konzervatívok, mint kritikusom és nem félünk annyira az *új metafizikai szellemtől* és tudományosságtól, mint ahogy ő remeg tőle.

A lelkészek falusi népnevelő tevékenysége semmi kárt sem fog szenvedni azáltal, hogy szemüket a magasságok és kémlelő csövéket a lelki mélységek és valóságok felé irányítják. Sőt nyer-

nek vele: nagy hitet és Istenben gyökerező erős elszántságot, hogy a társadalmi bajokkal megküzdhessenek. Nem abban van a hiba, hogy a lelkész a nép szervezésével és gazdasági állapotának javításával, szövetkezeti propagandával foglalkozik, Istenes dolgot művel, ha ezt teszi, mert enélkül, csak eszmerágó, felleghajló, hőbortos figura lenne a társadalom szemében és méltán. A hiba ott van, hogy elfelejtjük, hogy a társadalmi tevékenység *csak* következmény, egy erős hitbeli (metafizikai) meggyőződés következménye. *Tehát nem elsődleges valami, hanem másodlagos.* Ha van valami, ami közfelfogásunkból kiirtandó, az épen az a gondolkodásmód, amely a lelkészt *elsősorban* aféle gazdasági tanácsadónak nézi, mert enélkül ugy sincs semmi értéke a faluban. Tessék csak nagy erővel az orrára koppintani az ilyen okvetlenkedőknek, de ugyanakkor megrostálni a teológiai főiskolát is és csak olyan jelölteket kibocsátani a nép közé, akik istenes étellel, evangéliumi hittel új életet tudnak teremteni a romokon és új értelmet adnak és új magaslatot készítenek a lelki értékek *tisztelete* számára. Olyan lelkészekre van szükség, akikre *elsősorban* azért áhítózik a falu, mert ők az evangéliumnak testet öltött igazságai! Akik nélkül nem tudna megmaradni a falu, mert a saját magasabbrendű énjét veszítené el, ha nélkülözni kellene személyüket. Ehhez azonban, ilyen személyiségek neveléséhez metafizikai, azaz létünk titkos mélységeibe vetett rendithetetlen hit kell. Azután — jöhet a szövetkezet, a többtermelés, a sport és még nem tudom mi s jönnie is kell. De csak másodsorban és következményképen.

Ami pedig egyházi írónk metafizikaellenes kirobbanásait illeti, arra még csak egy megjegyzésem van. Ha már éppen annyira megüli a lelkiüket az a sötét metafizika, legyenek szivesek legalább higgadt formát és tárgyilagos hangot használni. Mert nyelvöltögetéssel semmire sem megyünk. Azzal, hogy egy uttörő nagy elmét, mint Elizeust egykor a gyermekek, kicsufolunk, nem lesz kisebb annak próféta ereje, illetve tudásbeli nagysága. Bizony nem! Legfeljebb mi leszünk kisebbek általa. No, de ezt talán mégsem akarjuk?!

Iván László.

Adatok a calnic-i unitárius egyházközség történetéhez.

A calnic-i unitárius egyházközség alakulásának ideje az 1566 –1570-es évekre tehető, amikor a Kálvint követőknek itt már rendszeren megszervezett egyházközségük volt. Az unitáriusok fennirt évek valamelyikében váltak ki a református egyházból, de azért több mint száz éven keresztül, 1674-ig a templomot közösen használták, amely esztendőben templomot építettek. A harangokat még ezután is, egész 1766-ig közösen használták, valamint az erdőt is 1817 ig, amelyről még alább részletesebben lesz szó. Ez a kis esemény a székely nép vallásos türelmét nagyon szépen jellemzi, különösen, ha azon kor embereinek elfogultságát és erkölcsi korlátoltságát elgondoljuk. A mai demokratikus és liberális világ emberei a régmúlt egyszerű embereinek szép példáin okulhatnak.

Minthogy a jegyzőkönyvek 1755-ben, az anyakönyvek pedig 1782 ben kezdődnek, eddig az időig az egyházközség részletesebb történetéről keveset tudunk. Olyan írott emlék, mely az elszakadást, illetőleg különválást bizonyítaná, vagy a templomnak, a harangoknak és erdőknek a közös használatát körülírná, szabályozná, nem maradt. Lázár István püspök által 1789 március 11 és 12-én tartott Generalis Visitatio jegyzőkönyvében, amely a legapróbb részletekre is kiterjed, a templomra vonatkozólag ez áll: „vagyon ezen funduson egy templom, kőből, amelynek napkeleti oldalán a vakolatba az építési év, feléje ezen betűk: A. E. van bevésve.“ Ez évben szűnt meg a reformátusokkal a templom közös használata. A reformátusok megmaradtak a régi közös templom birtokában és használatában, amely ma is meg van, az unitáriusok pedig az ujonnan épült templomukat vették használatba. Szájhagyomány szerint ez évben a régi közös templom is kijavított, mennyezete leszedetelt s az unitárius templomra felépített.

Körülbelül 107 évig használták közösen a templomot egyet-

értő békességben, mert ily hosszú idő alatt semminemű háborúság, perlekedés nem volt köztük, sem a templom, sem a harang, sem pedig az erdők miatt, mert ha lett volna, a megosztozáskor ezt bizonyosan feljegyzik.

Templom, torony.

A templom, mint fennebb látók, 1674-ben épült. Nagyobb-szabásu átalakításon 1758-ban ment keresztül, amikor részben szép és ujmennyezettel láttatott el és 1823-ban, mikor a földrengés miatt annyira megrongálódott, hogy használhatatlanná vált. Az egyházközség még ezen évben „könyöradományhoz volt kénytelen folyamodni, mert kasszája egészen kiürült a közvetlen megelőző évben.“ A könyöradomány gyűjtésére annyival is inkább rá volt utalva, mert első orgonáját is ekkor szerezte.

A templom mennyezete a két felekezet különválásakor javítást igénylő közös templom mennyezetéből készült, de csak részben, mert amidőn 1758-ban kibővítetett, a kibővítés folytán több kocka új anyagból készült s ezek inkább is meg vannak kopva, mint amazok. A mintegy 90 cm. hosszú és 80 cm. széles kockákba festett különböző alakok, mint koszorúk, tulipánok, fehérbárány stb., mind szabadkézi rajzok, magyar stílusban festve. Ugyanezekkel egy időből valók a nyugat felőli karzat festményei, ezek között Székely Mózes ardeali fejedelem cimere is, melynek egyik tábláján ez az írás van: „... g ujjilatott az Urnak háza A'mikor a gyülekezetnek volt lelki Tanítója Hévízi Mihály, curatora Bedő Ádám 1758.“ Székely Zsigmond, egyik elődöm ezt jegyzi meg ezen tábláról, amelyen több írás is van: „ezen a táblán lehetett a templom első építőinek neve és az építés ideje s még ki tudja mily számos és fontos adat feljegyezve. Nem lehetetlen, hogy idővel ez is kiolvasható lesz, mert a régi írásból most is sok betű látszik s hova-tovább mind több és több tűnik elé a felső festék porladozása következtében.“ A mennyezetnek ugy a későbbi (1759), mint a régebbi festményei, szakértők véleménye szerint, keletkezési koruknak remek alkotásai Valóban ritkák ma az ilyen festmények, melyek épen ezért nagy értéket képviselnek.

Van még a mennyezeten, a szószéktől kissé délkeletre egy kocka, amelyen írás van, de amelyet alulról kiolvasni nem lehet. Csak az „Amen“ olvasható ki tisztán. A tervbe vett ujítás folytán,

amelynek költségeire a derék és megértő calnic-i hívek máris szép összeget jegyeztek, egy szakértő talán kifogja olvasni, ami, hiszem, valami hiteles adatot nyújt vagy a templom építésére, vagy a mennyezet festésére, vagy az egyházközség korábbi történetére vonatkozólag. Ha pedig a régi közös templom mennyezetéről került ide, akkor arravatkozólag tartalmaz becses adatokat. A javítás alkalmával ezen kockára különös gondot kell fordítani.

A torony fából épült és 16—18 méter magasságu. Érdekes épület. Kizárólag fejszével és furóval van készítve. Fűrészelés még a bevágásoknál sem látszik, sem az összeeresztéseknél. Faszeggel van megszegezve mindenütt. Csak 47 év elteltével, 1828-ban erősítették meg a harangok iránti négy szegletén 17 font és egy fertály vasból készült karikákkal. Ez a kötés 1890-ben újra megerősítettetett.

Az 1789-ben tartott Gen. visitatio jegyzőkönyvében ez van írva: „Vagyon egy cserfa talpakra, ugyan cserfából köttetelt alkalmas magasságu, zindely fedél alatt álló harangláb, két feljáró grádiccsal, a szarvazatja kerek, a tetején egy vitorlás bádoggomb, melyet Gyöngyösi József csináltatott, két új harangok benne. Épült 1781-ben, mint a vitorlán való numerusból is látható“. E leírás csak annyiban téves, hogy a szarvazat nem kerek, hanem pontosan nyolcszegletű és csak a tetőn, ahol a szarufák egymás mellé esnek, válik kerekké.

Daniel Elek 1821. dec. 18-án ígéretet tesz, hogy a torony fedelét a saját költségén veres színre festeti. Hogy ez megtörtént-e, arról nincs említés.

Több ízben volt újra festve, legutoljára 1929-ben.

Ezen torony a székely építési stílus igazán remek műve. Mint műemlék, nagy értéket képvisel. Nagyon sok látogató volt és van, amit főleg gr. Kálnoky Hugó, a műemlékek nagy barátja, figyelmességének tulajdoníthatunk, aki nemcsak a hazai, hanem a külföldi régiség kedvelőinek figyelmét is felhívta az építési és festési remekeknek megtekintésére és megismerésére. Így nézték meg, hogy csak a külföldieket említsem meg, a többek között dr. Phleps Hermann, a ki eltávozóban magyar nyelven így szólott: „Köszönök neked Isten, hogy meglátogathattam ezt a tornyot és templomot“, dr. Kurt Hirschler berlini egyetemi tanár, ki a templomot, tornyot és cinteremben levő nagy cserefát, a mely 200 éves-

nél is idősebb, lefényképezte és azt ígérte, hogy az ardeali műemlékekről egy albumot fog kiadni, amelyben a mi tornyunk, templom és karzat festményei is benne lesznek. Ezt az albumot gr. Kálnoky Hugó úrnál láttam, de a calnic-i műemlékek nincsenek benne. Miért maradtak ki, nem tudni. A templom mennyezetét, a koronát dr. Balogh Jolán a budapesti iparművészeti múzeum tisztviselőnöje is lefényképezte. A korona nyere meg nagyon a tetszését és úgy nyilatkozott róla, hogy ilyen szépet és értékeset még csak egyet látott.

Szószerk, korona és orgona.

A szószerk kőből van, négy feljáró lépcsővel. A templommal egy időben épült. A felette levő korona 1782-ben készült. Eredetileg 9, vagy 10 színre volt festve. 1896-ban újra festették, amikor a rajta levő írások is befestettek. Székely Zsigmond akkori lelkész az 1789-ben tartott Gen. visitatio jegyzőkönyvének azon lapjára, ahol a koronán levő írások levannak jegyezve, ezt írta: „sajnos nagyon kopott volt a korona s így kellett tennem, magam festetem be. Ítélet engem illet. Vállalom.“

A koronán ez az írás volt, amint ez az 1789-ben tartott Gen. visitatio jegyzőkönyvében olvasható: „I. Pét. 4:2. Legeltessétek az Istennek seregét, mely a tű gondviselésük alatt vagyon, nem kényszerítésből, hanem örömmel. V. 4. És mikor megjelenik a Pásztoroknak ama Fejedelmek, elveszitek ama dicsőségnek fonyadhatatlan koronáját. Tartsd meg, ami nálad vagyon, hogy senki a te koronádat el ne vegye. Apost. 3, 11. És a süveget az ő fejére tévén, tegyed a süvegen felül a szent koronát. Exod. 29. 6.“ Isten segedelmével a kálnoki unitária szent ecclesia számára épített ez korona Bözödi asztalos Fülöp Dániel által a szent ecclesia költségén 1782-ben Haranglábi Mihály papságában 1782.“ Mostani állapotában is, amint ezt a szakértők megállapították, nagyon szép, de eredetiségéből nagyon sokat veszített. A rajta levő fehér galambok rendre-rendre lehullottak; a tetején levő Pelikán madárra, mely a fiait önhusával táplálja, az ugrani készülő him oroszán; a sűrűn egymás mellett álló, fából készült és aranyozott bojlok mind hiányoznak. Ezek azonban, mint Székely Zsigmond megjegyzi, a korona karimáján belül csomóba rakva, hiány nélkül megvannak.

Az orgona 1822-ben készült. Javitva 1896-ban és 1930-ban volt. Előbbi javítás alkalmával egy új fuvó és előljátszó asztal készített. Ez az orgona „az ecclesia cassája megterhelése nélkül“, tehát a hívek önkéntes adományából készült. Az 1896 évi javítás alkalmával a szélládába ragasztott papiroson ez a felírás volt: „Tsinált engem szemerjajai Serester Dávid Boldisár Tamás ur orgona mester leányával Máriával Anno 1802“.

Harangok.

1776-ig a harangok a reformátusokkal közösek voltak. Ez évben, mint az ecclesia akkori Libellusában látható, a reformátusok a közös harangból az unitáriusokat kilizették. 1773-ban egy új harangot öntettek, melynek felirata ez volt: „In Gloriam Unius Veri Dei et Filii eius Jesu Xti honorem sumptibus ecclesiae Unitariae Kalnokiensis.“ Ez 208 $\frac{1}{2}$ fontos. Ára 208 mf. volt. 1787-ben ismét egy 150 fontos és három fertályos harangot öntettek ezzel a felirattal: „Öntette a sepsi-kálnoki Unitaria Ecclesia az egy Isten dütségére a maga költségével. L. I. Kor. 8. 6.“ Ez 117 mf. 75 drb. került. Ez a háboru alkalmával elvétellett s helyette 1924-ben, közadakozásból egy újabbat öntettek.

Ingatlan és ingó javak.

Mind az 1789-ben, mind az 1828-ban tartott Generalis visitatio alkalmával az Ecclesiának mindennemű javai a legrészletesebben számba vétettek. Elsőbben a belső, azután a külső ingatlanok, még pedig dülök szerint megnevezve és nevek szerint szomszédosítva. Ez így látható az 1816 májusban készült „Conscriptio“ 2-ik lapján a 3-ik pont alatti „Circumvitinatio“-ban is. Itt vannak felsorolva a szántóföldek, kaszálók, külön-külön amint az Ecclesia, pap és mester használta. Ezek némi változással ma is megvannak; továbbá az erdők is amelyek a reformátusokkal közösek voltak. Ez utóbbi a levéltár I. csomó 4. sz. a. az 1817. február 15-én kelt osztálylevélben is megtalálható. E szerint a megegyezés egyetértő békeséggel megtörténvén, a közös használat megszűnt. Az osztálylevélben kitüntetett megosztás alapján lett az arányosítás után az 1870-es években az illető egyházközségek nevére telekkönyvezve. Ezen erdőknek tulnyomó része mind a két egyházközségtől kisajátított, úgy, hogy a 185 holdat kitevő erdőből ma csak 32 hold az egyházközség tulajdona.

Ezüst és ón urasztali edények.

Van egy csucsives ezüst, kívül-belől aranyozott pohár, V. E. betűk vésve rája. E pohár alá egy ezüst kis tányér, mely ugyan-csak kívül-belől aranyozva van, szintén V. E. betűk vannak rávésve, a szélén valami cikk-cakkos rajz, vagy cimer, az alján kívül K. betű. Köpeczi Sebestyén József meghatározása szerint 1525—1530-ból valók. A kettőnek értékét 50.000 lejre becsülte.

Továbbá egy ón urasztali tányér, melynek a karimáján I. G. D. G. 1674. betűk látszanak. Ez óntányér a templomépítés évében adatott, valószínűleg azok által, akiknek nevük kezdőbetűi rávannak vésve. Mint régiséget, érdemes megőrizni és becsben tartani. Van egy négyszegletű, srófos kétkupás ónkanna, ez az írás van rávésve: „az Unitária ecclesiának a maga költségével renováltatta K. Ü. G. S. 1798.“ Megint van egy kerekfedeles double ezüstkanna és ily anyagból egy urasztali pohár, belül aranyozva. Mindkettő Gyöngyösi Gáborné, Nagy Juliánna ajándéka.

Egy ezüst urasztali pohár, belül aranyozott. Barabás István, Calnic szülötte, édesanyja emlékére ajándékozta.

Egy urasztali ezüst tányér, melyet Bálint Károly és neje, Göncz Ágnes ajándékoztak.

Egy ón keresztelő kanna, fedeles, mely a XVIII. sz. elejéről való.

Urasztala.

Kettő van. Egyik egyszerű, fenyőfából készült a mult század elején; jelenleg nincs használatban. A másik masszív, tölgyfából készítve, magyar motivumu virágokkal, melyek bele vannak vésve és sültve, valamint a rajta levő írások is, melyek a következők: „A kálnoki unitárius egyházközségnek, szülők emlékére adományozták Barabás István budapesti unitárius lelkipásztor és Szabó Lászlóné, Barabás Rózália.“

Urasztali abroszok, pohárterítők és szószéktakarók.

A régebbiek közül az 1789-ben tartott Generalis visitatio jegyzőkönyvében hat darab van feljegyezve, de már 1828-ban ugyancsak a Generális visitatio azt jegyzi fel, hogy csak az első van meg, a többi Bedő Ádám curátorságában ellopott. Ezek helyett adományozott egy darab, két szélből álló házigyolcsból, szép tarka virágokkal, zöld, sárga, veres selyemmel varrott terítőt

ezzel a varrott írással: „A kálnoki unitária Ecclesiának MDCCXC-ik esztendőben, Szentgyörgy havának 6-ik napján, Bedő Ádám curátorságában Zoltáni Czirjék Mária, nagyborosnyói Bartha Andrásné.“ Van ezenkívül még egynehány terítő, igen szép varrottasok, de annyira elszakadoztak, hogy használni már nem lehet, azonban az ezeken levő himzések megérdemlik a megőrzésüket.

A legújabb időben Mihály Andrásné Kovács Ilka ajándékozott egy igen szép damasztk urasztali terítőt és leánya Incze Jánosné pedig egy gyönyörű himzett pohár terítőt.

Szószeptakarók is vannak a régebbi időből, de ezek már nincsenek használatban. Újabb időből való a ma is használatban levő igen szép, sötétzöld posztóból készült szószeptakaró. Ezt Vaska Mózes és neje Mihály Mária ajándékozták.

Anya- és jegyzőkönyvek.

Anyakönyv 4 kötet van. Kezdődik 1784. Van egy kötet 1780-ban kezdődött rendeletek tára. Egyházköri vizsgálószéki jegyzőkönyv két kötet. Magtári és pénztári főkönyv, különféle alapok számadásos könyve és családkönyv.

Püspöki vizsgálatok, lélekszám.

Püspöki vizsgálatok az alább következő sorrendben voltak tartva: 1761-ben Agh István, amikor lélekszám 183 volt, 1789. Lázár István, mikor a lélekszám 215, 1828. Kőrömczi János, mikor lélekszám 287, 1888. Ferencz József, mikor lélekszám 295 és 1930. Dr. Boros György püspökségek alatt, mikor a lélekszám 303 volt.

Papok, mesterek.

A legelső pap, akiről a jegyzőkönyvben említés van Hévízi Mihály, 1761-ben már itt volt. Ezen évben szerveztetelt a mesteri állás. Esperes volt. Körültekintő egyházépítő derék pap. Utánna következik Kovács Keresztes. Kőrjegyző is. Nagyon szép írása volt, amint a jegyzőkönyvben látható. 1782-ig volt itteni lelkész. 1782—1817 ig Kőröspataki Sántha István ki honesta vacantiába kéredzett, 1817—1825-ig derzsi Egyed János, ki innen Dézsfalvára ment, 1825—1863-ig Kaádli Boér Mihály, 1863—1889 ig Ütő Dániel, 1889—1917-ig Székely Zsigmond, 1917—1926-ig Biró István, 1926—1934 október 1-ig Kovács Imre, 1934. október 1-től Rostás Dénes.

Énekvezér-tantiókról még kevesebbet tudunk. 1789-ben Benke Ferenc volt a rektor. Róla ez a feljegyzett panasz van az ecclesiának, hogy 1-ször: szerfelett morosus ember, sőt 2-szor indulatjában magát compassalni nem tudja, melyből bátorkodott mondani, mit gondol mesteri hivatalával, 3-szor akármelyik hallgatójával piszkolódni kész, 4-szer fejszével agyon akarta vágni a maga lelkipásztor társát s ottan-ottan prostitutióval illeti. Ugy írják, hogy Jókainé Laborfalvi Benke Rózának ez volt az édes apja. Innen csakugyan, nem tudni hová, elment. 1813-ban Farkas Mózes volt mester.

Ujabb időben Kovács Mózes volt énekvezér, a ki Sâncraiu ment s ott is halt el. Utánna Ütő Gábor, ki jelenleg nyugalomban él. Jelenleg Hosszu Ferenc az énekvezér.

Gondnokok.

A gondnokok sorából kiemelendő Bedő Ádám, ki 1761—1795., tehát 34 évig volt gondnok. Alatta rendeztetett a kepefizetés, még pedig a general commando Regiment parancsolata szerint, 1793. szept. 13-ik napjától a pap és mesternek járandó gabona- és fakepe a következő módon van szabályozva: akinek 12 kalangya ősz- és 12 kal. tavasz-gabonája terem, a papnak 12 kal. ősz- és 12 kal. tavasz-gabonát, az énekvezérnek ennek felét köteles fizetni. Ezt tartozik fizetni az oly ember is, aki megházasodott és az apja házánál lakozik, de a saját földjén a 12 kal. megterem.

Fából minden igával bíró ember 1 szekér fát köteles fizetni, amelynek $\frac{2}{3}$ -a a papé, $\frac{1}{3}$ -a a mesteré. Ezután következnek: Ütő István, Ütő Gábor, Ütő István, Ütő Bálint, id. Bedő Lajos, Szabó Zsigmond, id. Mihály András, Bedő Lajos, Mihály András és Ütő István.

Ujabban tett kegyes adományok.

Özv. Bartók Józsefné Bedő Terézia, aki gyermektelenül halt el, 2 darab 3—3 vékás szántóföldet azzal a kikötéssel hagyományozott az egyházközségnek, hogy az egyik a lelkésznek, a másik az énekvezérnek halála után is fizesse az ő kepejét. Követésre méltó példa.

Néhai Dr. Bedő Albert volt országos főerdőmester, m. kir.

földmivelésügyi miniszteri államtitkár, Magyar Tud. Akadémia tagja, országgyűlési képviselő az édes atyjától kálnoki Bedő Lajos volt unitárius lelkésztől örökölt birtokát, egy pusztá belsőséget s mintegy három hold földet az egyházközségnek hagyományozott. Saját kívánságára holttestét Calnic-ra szállították s édesanyja közelében alussza örök álmát.

Kovács Károly szintén két drb. földet azon föltétel mellett adományozott, hogy egyiknek terménye a lelkészi képét halála után is örökké fizesse, a másik pedig adassék haszonbérbe s a haszonbér tőkésittessék mindaddig, amig annak kamatja az egyházközség adóját fizetni tudja.

Vajha e lelkes adományozók példáján felbuzdulva, mind több és több követője lenne az áldozó erényeknek.

Kovács Imre,
nyug. calnic-i unitárius lelkész.

Csalódás.

Egy érzés indul a szivedben el
Valaki felé s élni, nőni vágy...
Szeretet csiráz abban nesztelen
S lényedre édes ünnepet lehel.

Epedve várod, félve remegőn:
Megtalálod szeme napsugarát?
Rokon a lélek, kihez igyekszel?
Virágba bontja zendülő csirád?

Fagyos szemsugár lövel hidegen
S mimóza virágként bezárul szived...
Dértütötte hull a szeretetsira:
Jaj! az a lélek szörnyü idegen.

Ürmösi Károlyné.

A megújuló angol unitárizmus.

Jelen századunk fordulópontot jelent az ember vallásos és társadalmi életében. A nap-nap után megjelenő statisztikák és tudósítások csak részben szemléltetik azt a mélyreható változást és gyökeres átalakulást, amely a vallás és a társadalom belső szerkezetében történik. Ugyanazon erők és okok működnek mindkettőben. Ma még túl korai volna az átalakulás kimeneteléről beszélni. Annyi bizonyos, hogy az előjelek szerint új alapokra fogja helyezni az ember egész életét.

Minket közelről érint a kereszténység életében végbemenő folyamat. Itt a helyzet és a megoldás sokkal sötétebb és reménytelenebb, mint társadalmi életünkben. Érdekesen mutatja ezt a belső küzdelmet és átalakulást az angol unitárizmus. Mint valami érzékeny szeizmograf pontosan mutatja és szemlélteti az angol keresztény egyházak életében végbemenő változásokat. Az elmúlt században 406 gyülekezetet tartottak számon. Templomaik látogatás szempontjából első helyen állottak. Szellemi, anyagi életük fénykorát élte. Ma, minden anyagi erejük megfeszítésével csak kb. 340 egyházközséget tudnak kimutatni; templomaik egy pár kivételével üresek s a templomlátogatás napról-napra csökken. A valamikor híres Vasárnapi Iskola intézményük szintén a visszafejlődés jeleit mutatja. Minden téren a hanyatlás jelei. Ez a hanyatlás azonban, hangsúlyozni kívánom, nemcsak unitárius jelenség; talán sokkal nagyobb arányban nyilvánul meg ma minden keresztény egyházban és szektában.

Az unitárizmus vezetői tudatában vannak ennek a hanyatlásnak. Az unitárius evangélium a mai formában elveszítette ható erejét, ezt tapasztalják minden téren. A megújulás érdekében figyelemreméltó munkát végeztek és végeznek. Folyóirataik, gyűléseik egyik fontos pontja éppen ez, az unitárizmus megújodása, tevékeny erővé való tétele.

A megújulás eszközeit új lelkészképzési formában, missziós

mozgalom felújításában, prédikáló testvérek (világi tagok) bevonásával az egyházi életbe, társadalmi kérdésekben való határozott állásfoglalás, az unitárius evangélium kiterjesztésében az egész emberi életre stb. keresik. Nem állottak meg csupán a tények megállapításánál; a felelősség kutatását s a mult dicsőségein való siránkozást szintén elmulasztották. Minden erőt és tehetséget a megújodást elősegítő munkába állítottak be. Korai volna az eredményről jósolni, de az, aki résztvett évi gyűlésükön Londonban, melyet május 4—6. között tartottak, lehetetlenség volt meg nem látni ennek a munkának első eredményeit. Egyhangu határozatai a munkanélküliség, nemzetközi feszült helyzet megoldására, általános béke stb., ezzel párhuzamosan az unitárius vallás terjesztésére és megújodására mind azt mutatták, hogy a megújuló unitárius hit nemcsak a lelkiélet területére fog korlátozódni, hanem ki fog terjedni az egész emberi életre. Különösen feltűnést keltett a békejavaslatnak elfogadása, amelyet eddig minden évben a gyűlés elvetett. De ezen a gyűlésen szótöbbséggel elfogadta a következő javaslatot: „Mi, az Unitárius és Szabad Egyházak lelkészei és képviselői, meggyőződve arról, hogy a háboru nemcsak büntény az emberiség ellen, hanem óriási örűtség és hogy a béke sohasem biztosítható fegyverek által, mi határozottan visszautasítjuk a háboruban való részvételt, vagy annak bármilyen formában való támogatását; mivel csak az igazság és szeretet szankciói által lehetséges a helyes és igazságos viszonyt létrehozni a világ népei között.“ Ennek a javaslatnak óriási fontossága van nemcsak itt az angol birodalomban, ahol az államegyház, valamint a többi keresztény egyházak elítélik és elfojtani igyekeznek a pacifizmust, hanem egész világviszonylatban. Ezzel az unitárius vallás, mint a szabad kereszténység képviselője újból előtérbe került s alapelveihez hűen az egész emberi életet követeli, hogy azt megváltottassa, jobbá tegye, Isten dicsőségére és az ember szolgálatára.

A megújodási munkában tevékeny részt vesz egy kis egyesület „Union for Social Service“-a Társadalmi Munka Egyesülete. 1906-ban alakult meg; célja érdeklődést keltetni fel az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak között napunk nyomasztó társadalmi kérdései iránt, társadalmi munkát kezdeményezni vallásos szellemmel és hogy a vallásos szellemet a társadalmi szolgálat

felé irányítsa. Jelenlegi elnöke R. V. Holt, a Manchester College történelmi tanára, aki lelkes munkásságával életre keltette ezt a fontos intézményt és a megújulás munkájába állította be.

Ez az egyesület május hó elején egy négynapos konferenciát rendezett Oxfordban, Manchester College épületében. A konferencia tárgyköre a szabadkereszténység és szociálizmus volt: Azoknak, akik keresztényeknek vallják magukat, kell-e egy jobb társadalmi rend felé törekedniök. Miért nem alkottak a keresztények egy keresztény társadalmi rendet. Lehet-e a kereszténység vezető napunk társadalmi kérdéseinek megoldásánál. Lehetséges-e egy keresztény társadalom. Mennyire érvényes a Marxi analysis. Milyen hatással van a modern szellem a Keresztény Egyházra és hitre? stb... Ezeket a fontos és fordulópontot jelző kérdéseket tárgyalta a konferencia az unitárius társadalom szellemi vezetői által. A konferencia bezárásakor az elnök nagy vonalakban összefoglalta az elért eredményt s egyuttal megjelölte az irányelveket, amelyeken az unitárius vallásnak haladnia kell, ha valóban az új ember, új társadalom és új szellem vallása akar lenni.

Mi megegyezünk mindnyájan abban, kezdte bezáróját R. V. Holt, hogy van valami rossz korunk társadalmi életében. Munkanélküliség, túlórázás, elégtelen táplálkozás, rossz egészségi állapot mind fizikai eredményei ennek, kísérve szellemi és erkölcsi sülyedéssel, amit nem lehet kimutatni statisztikákban, de amelynek romboló hatását érezzük és tapasztaljuk. Ez az állapot kell, hogy érdekeljen bennünket, nem mint érzelmi, hanem mint sürgősségi anyag. Mi hiszünk Istenben és emberben. Mi állítjuk, hogy a világ az embernek adatott, nem mintegy önmagában álló cél, hanem mint a fejlődés szellemi iskolája. Ezért az ember szelleme nem lehet közömbös a világ iránt; nem lehet sem ellensége, sem rabszolgája, mivel a világ az ember használatára van. A világ az nyers anyag, melyből az ember, a művész alkot olyan valamit, amelyet eddig szem nem látott, fül nem hallott. Ez a hit azonban csak akkor lesz valóság, ha dolgozunk érte. Az életet csak úgy tudjuk átalakítani olyanná, amilyennek lennie kell, ha a mi vallásunk a valóság vallása s annak segítségével dolgozunk önzetlenül célunk megvalósításáért.

Azok az okok, melyek ma megmérgezik az életet, nem a természetben lévő rossznak eredményei, mint ahogy az orthodox

kereszténység állítja. Valamikor lehetett vitatni, hogy az éhínség, pestis, háboru stb. a természeti rendnek az eredményei és következményei. De ma már nem lehet. Az eddigi kísérletekből tudjuk azt, hogy mindezek a bajok legyőzhetők ama gépezet segítségével, amelyet ha rosszul alkalmazunk, annyi sok kárt és veszteséget okozhat az ember lelkén és szellemén. Ezek a bajok az emberi bukás, tudatlanság, rövidlátás, önzés eredményei. Férfi és nő többet akar kapni az életből, mint amennyit ő adott az életnek. Azt hiszi, hogy ő a legjobbat kaphatja meg az életből, ahelyett, hogy inkább jobbat és többet adna az életnek. Ez keresztényi szempontból nem lehetséges. Sem nemzet, sem ember nem húzhat hasznot másnak rovására.

Ami célunk az, hogy minél több embert tegyünk szabaddá, hogy így többet és többet tudjon megvalósítani Isten céljából s ezáltal az életet bőségebbé teremtsé. Mi fel akarjuk ébreszteni az elrejtett és meg nem valósított erőit az embernek, hogy saját élete mesterévé tegyük és megvalósítsuk teremtő ösztöneit. Mi olyan társadalmat célozunk, amelyben minden ember önkéntesen együtt dolgozik, isteni egyetértésben, megvalósítva önmagát saját munkakörében. Ezen az uton az „én“ önkifejezésének szükségessége minden egyénnél összeegyeztethető a testvériség szükségességével, így az első harmonia haladás folytán egy nagyobb harmoniába olvad bele. Sokan azt hiszik, hogy ez a cél csak olyan társadalomban valósítható meg, ahol egyenlőség és szabadság létezik. Igaz, hogy az egyenlőség és szabadság lényeges feltétele eme cél megvalósításának. Ez a két feltétel azonban annyira át van szöve a céllal, hogy sokszor úgy lehet tekinteni, mint magát a célt. Ennél a pontnál vannak a legnagyobb eltérések társadalmi életünkben. Sokan az egyenlőséget és szabadságot összeférhetetlennek tartják. A fasiszta államban az egyenlőség eszméjével a szabadság eszméjét ölik meg. Miért? Ez azért történik, mivel az egyenlőség eszméje mechanikai és mennyiségi és nem keresztény. Az egyenlőség ami hitünkben a szellemi tehetségek, adományok változásán épül fel. Különböző tehetség, szellemi adomány, de ugyanazon munka és jutalom! Az a társadalom, amely egy ilyen egyenlőségen épül fel, úgy képzelendő el, mint egy nagy zenekar, ahol minden tagnak van szerepe, melyet le kell játszania hangszerén, tekintet nélkül annak nagyságára, vagy fontosságára. Ez az ön-

kéntes hozzájárulás megadása. Amidőn állítjuk, hogy minden személy egyenlően értékés Isten előtt, ugyanakkor hangsulyoznunk kell, hogy Isten célját csak úgy szolgálhatjuk, ha férfi és nő megadja a maga önkéntes hozzájárulását. Egy ilyen társadalom, és a benne levő élet változatosabb, gazdagabb és örömteljesebb lenne, mint a jelen.

Az új társadalmi rend kialakulásánál az egyenlőség és szabadság a fontos. Az időnek el kell jönni és el fog jönni, amikor senki sem fog más ember munkájából hasznot huzni. Ha Isten célja az, hogy személyiségeket teremtsen ezen a világon, úgy ez a cél csak szabad férfin és nőn keresztül tölthető be, de nem rabszolga vagy gép révén. A világ története egy folytatólagos fejlődést mutat a szabadság magasabb foka felé minden visszaesés és bukás ellenére is. Így hinnünk kell, hogy a szabadság lényeges feltétele az emberi haladásnak. De ugyanakkor hangsulyoznunk kell, hogy a szabadság nem negativuma a rendnek és törvénynek. A szabadság nem azt jelenti, hogy azt teszek, amit akarok. Ez a tapasztalatok szerint lehetetlenség és nem kívánatos. Szabadság akaratumk összhangja a törvénnyel és renddel. A szabadság és korlátozás nem ellentétek, hanem kiegészítő részek. Azok, akik jártak Angliában, még visszaemlékeznek arra, az előttünk szokatlan jelenségre, hogy az autobus megállónál, színházak, mozik stb. előtt a várakozók az érkezés időrendjében kettős sorokat alkotnak, minden karhatalmi segédlet nélkül. Az európai, aki hozzá van szokva a tolakodáshoz, verekedéshez az ilyen helyeken, önkéntelenül kérdezi, hát ez szabadság? Igen, ez az igazi szabadság, amidőn az egyének akaratumk összhangba hozzák a törvénnyel és renddel. Ilyen esetben több szabadság és több igazság van. Több szabadság és tartósabb béke lenne a világon, ha a nemzetek közötti viszonyt igazságos törvények által szabályoznák, végrehajtva a Népszövetség őszinte tagjai által, mint a mai anarchiai állapotban, a részleges érdekszövetségekkel.

Mi a megoldás a szabadság körüli bonyadalomban? A kiemeneteli ut az, hogy felismerjük a különbséget a gondolat és a cselekmény szabadsága között. Természetesen a gondolat és cselekmény visszahatnak egymásra. De birni szabadsággal, hogy megismerd vagy megpróbáld megismerni az igazságot, megvitatni és terjeszteni azt, lényeges feltétele a helyes cselekménynek. Minden-

kinek meg van engedve, hogy azt higgye igaznak, amit Ő hisz, de nincs megengedve azt cselekedni, ami neki tetszik. És ez a fontos.

A világ nem mehet tovább a mai uton. Három ut áll előttünk :

1. A civilizáció részleges összeomlása, követve kétségen kívül egy ujnak megalkotása, alacsonyabb nivón, rengeteg veszteség és szenvedés utján. Ez a bukás utáni változás.

2. Változás a rombolás maximumával, amely abban az esetben fog megtörténni, ha a változási folyamat elé sok akadály gördül és nem akad helyes vezető a változási folyamat irányítására. Ez az erőszak utáni változás.

3. Változás a teremtés és alkotás maximumával. Ez a meggyőzés révén történő változás.

Ha el akarjuk kerülni a bukás után és erőszak révén történő változást, le kell győznünk a félelmet és kétségbeesést és jobb életfelfogást és munkára indító erőt kell keresnünk. Jelenben két ilyen erő és életfelfogás van : a Marxi és a Keresztényi életfelfogás és erő.

A Marxi, a valóságban azonosítva van diktatúrával és az erőszak módszerével. Ahol az emberek hittek ebben az életfelfogásban és megpróbálták megvalósítani az életben, készek voltak ezer meg ezer embertestvért feláldozni a cél érdekében. De ha félre is tesszük ezt az oldalát a marxizmusnak, abban az esetben sem hisszük, hogy igazságot tudna adni az ember szellemi természetének, a világ egyetemében.

S mégis mindezek ellenére a marxizmus gyorsan terjed s hivei közt ott találjuk korunk tekintélyes gondolkozóit. Mi az oka ennek a gyors terjedésnek? Marxizmus erőt és reményt ad az embereknek azáltal, hogy azt hirdeti, hogy a társadalomnak azon felületei, melyek megmérmegezik életüket, arra vannak ítélve, a történelemben működő belső törvény által, hogy véglegesen eltűnjenek. Ez a dialektikai materializmus, marxizmus evangéliuma uralja ma a társadalmi változást célzó törekvéseket.

A másik és az egyetlen ut, ha elfogadjuk a keresztény életfelfogást. Sajnos, ennek elfogadása ma lehetetlen nagy tömegek részére, mivel ezek a kereszténységet bizonyos dogmákban való hittel, történelmi tényekkel azonosítják. A mi hitünk szerint azonban a keresztény életfelfogás nem áll vagy bukik ezzel a hittel.

A kereszténység élő szellem, amely éppen élő voltánál fogva örökölni tud a multból és túlhaladni azt. Igaz kereszténynek hinnie kell, hogy egy új társadalmi rend csak meggyőzés útján valósítandó meg. Ez az emberi haladás mai állapotában bizonyos fokokat jelent. És itt jelentkezik a legnagyobb nehézség. Ha az az új társadalmi rend megvalósítható lenne egy szemránítás által, minden átmeneti fokozat nélkül, az embereknek többsége kész lenne feladni kiváltságait és osztozkodni az új társadalmi rendben. De ha az új társadalmi rend csak fokokként valósítható meg, van egy átmeneti időszak, mikor még a régi rendszer dolgozik rosszul és az új még nincs életben. Az emberek kezdenek kételkedni, hogy vajjon megszületik-e egyáltalában az új rend? „Hibákkal teli házban élünk, mondják, de ha ledöntjük azt, nem vagyunk biztosak benne, hogy az új, amit építenek, jobb lesz-e. Lehet még rosszabb is. És mindenesetre nekünk élni kell valahol eközben; egy rossz ház is jobb, mint semmi.“...

Csak abban az esetben, ha az emberek nem rémülnek meg, a kételkedés nem tör ki, valósítható meg az új társadalmi rend, az alkotás és teremtés maximumával.

Mi a kötelességünk nekünk, mint szabad keresztényeknek?

1. Nem az egyesületnek, vagy az egyháznak kötelessége az új társadalmi rend tervének elkészítése. Mi még nem tudunk eleget. Ez a munka a politikai pártokra és más társulatokra vár, felhasználva a szaktudósnak minden tapasztalatát és tudását. De a társadalmi kérdések tanulmányozásának kötelessége az egyházi élet rendes része kell, hogy legyen.

2. Az új társadalmi rend megvalósítása meggyőzés útján, parlament és politikai pártokon keresztül. Ma sokan visszavonulnak a politikától, mint amely bepiszkolja az ember életét. Ha ez a felfogás tovább terjed, csak a diktatura kialakulását segíti elő, mely még rosszabb lesz, mint a mai politika. Hogy a politikai élet annyira lesüllyedt, azért van, mert a keresztények, a szó igazi értelmében, átadták az önérdeket kereső, romlott, tudatlan, kétes jellemű emberek fanatikus csoportjának. Egyesületünkben, fejezte be az elnök, minden politikai párt képviselve van, azok, akik még nem tagjai valamelyik pártnak, lépjenek be abba, amely legjobban megfelel elgondolásaiknak és vállalják ezt a tisztító munkát.

És amikor résztvesznek az ország politikai életében, úgy kell résztvenniök, mint keresztényeknek és nem mint pártpolitikusoknak. Ha minden párton belül a tagoknak többsége első helyre helyezné keresztény voltát és csak második helyre a pártot, a demokrácia jövője és egy jobb társadalmi rend megvalósítása biztosítva lenne. A konferencia, melynek előadói között az unitárius szellemi élet vezetői foglaltak helyet, ezekben az irányelvekben állapodott meg, s terjesztette az unitárius közösség elé követendő elvekként.

Az unitárius vallás szerepe az orthodox keresztény egyházakkal szemben az, hogy összhangba hozza a keresztény szociális evangéliumot a modern szellemmel. Ez a szerep kitartó munkát, hitet és erőt feltételez. Az unitáriusok létszáma, vagy befolyásának ható ereje itt nem jöhet számításba. Ez egy hivatás, melyet meg kell valósítanunk. Itt van az unitárius vallásnak a nagy szerepe. Az orthodox kereszténységnek, amint az eddigi kísérletekből láthatjuk, nincs helye az új társadalmi rendben. Az unitárius vallásnak nemcsak át kell mentenie a szabad kereszténységet az új társadalmi rendbe, hanem azt ott ható tényezővé kell tennie, élétté, és szellemmé. Így majd elkerülhetjük az atheizmust és a pogány vallás különböző ujjáéledt fajait és elérhetjük azt, hogy a jövő Marx, Lenin, Stalin, Hitler, Mussolini és a többi reformátorok keresztények maradjanak és keresztények legyenek.

Társadalmi életünk a század olvasztó kohójában van. Nem tudjuk, hogy mi alakul ki az izzó, megolvadt és megolvadó anyagból. De a formák elkészítésénél befolyásolhatjuk a jövő „aiakját“.

Az angol unitárius hitközösség ugyanazon a belső válságon megy keresztül, mint a többi keresztény egyházak. De öntudatos munkával igyekszik ma elősegíteni az új unitarizmus kialakulását, az oly fontos megújodást. A megújuló unitárius hitnek már külső alapvonalai látszanak, belső tartalmát ismerjük s így joggal állíthatjuk, hogy a megújuló unitarizmus a jövő társadalmi rendvallása lesz s mint ilyen az egész emberi életet fogja igényelni s szellemével irányítani.

Ebben a munkában a májusi Manchester College-i konferencia fontos fordulópontot jelent; a megállapított alapelvekkel irányt mutatott a híveknek a régi és a kialakuló új társadalmi rend kaoszában.

A mi életünk és helyzetünk különleges. Mi nem vehetjük át az angol testvéreink által elért eredményeket és elérnivalókat. Nekünk az ardeali életből és talajból kell kitermelnünk a szükséges tennivalókat a megújulás és az új társadalmi rend kialakulásához való felkészülést. Mi sokat hangoztatjuk, hogy az unitárius vallás a „jövő vallása”; de vajjon fel van-e készülve a mi vallásunk erre a szerepre? Van-e határozott álláspontja és irányelve a kialakuló társadalmi rend kaoszában? Tud-e jobb szociális evangéliumot adni az embernek, mint a marxizmus? S ha vannak hiányok és mulasztások, nem volna-e helyes azokat sürgősen pótolni és valóban felkészülni a „jövő vallása” szerepére... Az angol unitarizmus megújulását szolgáló munka szolgáljon indító erőül és iditson gondolkozásra. Ezekről ma nekünk érdemes és kell gondolkoznunk.

Oxford.

Erdő János.

A protestáns zsinattartás szabadsága Magyarországon.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

A recatolisatio befejeztével és II. József uralkodása után (Magyarországon a protestánsok jogi helyzetét II. Lipót decretumának 26. cikkelye szabályozta). Idézés: 1790/91 évi végzemény XXVI. t.=c.¹ E törvénycikkre e helyen nyomatékosan utalok, mert Ardealban — a vallásszabadság classicus földjén — a történelmi protestáns egyházak helyzete kedvezőbb volt.

Az 1790. évi XII. 12. napjára összehívott ardeali országgyűlés által alkotott törvények (Articuli Novellares 1790: 4. III. cikk) a magyarországi részletes törvénnyel szemben egyszerüen csak annak a kijelentésére szorítottak, hogy:

„A négy bevett vallás a kegyelmes Lipót-féle hitlevélben megörögzített hazai törvények erejénél fogva (miután azokat a cikkelyeket, amelyek a római katolikus vallás sérelmére voltak, az 1744. évi újabb törvények 6. és 7. cikkelyei már eltörölték) jogaik és szabadságaik, valamint szabad gyakorlásuk egyenlőségében továbbra is meg fognak maradni, az ezzel ellenkezőleg kiadott rendeletek ellent nem állván.“

Ez országos törvénnyel fogva az ardeali protestáns egyházak az Approbata Constitutio és Compillata Constitutio által biztosított autonómiajokat visszanyervén, kifejlődött egyházi szervezetökben, az országos törvények keretében szabadon tevékenykedtek.

¹ A XVIII. század második felének szabadabb szelleme a francia enciclopédisták korszakalkotó fellépésével indul meg és már Mária Terézia uralkodásának második felében nálunk is érezteti hatását. A felvilágosodott absolutizmus kezdett a saját érdekéből a nagy tömegek sorsával törődni s ez vallási tekintetben a protestánsokkal szemben az enyhébb elbánásban jelentkezett. A „kalapos király“ türelmi rendeletei már a vallási egyjogu elbánás hajnalhasadását jelentették. Ez előzményekre, a kapcsolat szempontjából utaltam, amelyek a protestáns egyházak történelmében, jólismerten fordulópontot jelentettek.

Ehhez képest helytálló Kolozsváry Sándor világos tanítása :¹

„A törvényes viszonyt tekintve, hazánkban az állammal szemben az egyháznak alárendeltségi viszonya eleitől fogva a dolog természetéből folyó elvnek tekintetett.“

De a protestáns egyházak autonómiája szempontjából tanítja azt is, hogy :

„... az államhatalomnak fensősége Erdélyben törvényszerűleg ki se terjedt s ki se terjedhet az egyházak önállóságára s meg nem szoríthatja azoknak ama *hatalom-körét*, melynél fogva... az egyház tagoknak saját egyházukhoz való viszonyait kijelölhessék...“

λ Az egyházi törvények fejedelmi megerősítésének szükségfeletti-sége tekintetében utal: az App. Const. T. R. 1. c. 3. cikkére, amely az egyházi törvények érvényességének és végrehajtásának feltételül kizárólag csak azt tüzi ki, hogy azok az *egyházi és világi* rendek generális gyűlésein keletkezzenek és a nevezett rendek megegyezésén alapuljanak, kimondván azt is, hogy valamely törvény: „ha mind hasznosnak, mind szükségesnek ítéltetik, közönséges megegyezett végzésből vétessék *ususba* is.“

Utal arra, hogy a református egyház törvényei fejedelmi megerősítés, vagy szentesítés nélkül jutottak érvényre.

Végül bizonyítékul rámutat arra a tényre, hogy: Erdélynek a Habsburg-ház uralma alá jutása óta (Ápafi halála 1690) keletkezett egyházi törvények közül egy se terjesztetett föl fejedelmi megerősítés alá, de azért ezeknek a törvényeknek az érvényességét senki nem tagadhatta s meg se tagadta.²

Az 1848 és 1868. évi történelmi átalakulás után az Unio következtében a református egyház egységes törvényhozásra törekedett.

¹ Az Erdélyi Ref. Egyház Joga c. munkájában 53—72 §-okban.

² Az 1849. évi események után lejátszódott absolutisticus törekvések a történelmi fejlődés menetét megzavarták ugyan, de egyenes vonalából ki nem zökkenetették. Magyarországon is az ev. luth. püspököket a bécsi kormány letette volt s adminisztrátorokat nevezett ki helyettök. Az 1855. évben kidolgozott „Törvényterv“-et küldötték le Bécsből, hogy az 1791. évi t.-c. értelmében a kerületek nézeteket nyilvánítsák, de egyhangulag odanyilatkoztak, hogy az egyház ügyeit törvényesen csakis a zsinat rendezheti.

Az 1859. IX. 1-én kiadott Patenssel szemben is a többség a zsinattartás mellett nyilatkozott.

Az 1860. évben a bécsi kormány a patenst hatályon kívül helyezte és a püspöki székek újból betöltettek.

A részletek ismertetését mellőzve, kiemelendőnek tartom, hogy az 1891 és 1904-ben megnyitott budapesti zsinat fővényeiivel szemben: az ardeali egyházkerület fenntartással élt: „régí joga s különösen alkotmányának *sarkalatos* pontjai“ tekintetében.

Az I–IX. pontban foglalt fenntartások az „Egyházi Törvények“ hivatalos kiadásához függelékül csatoltattak.¹

E jogtörténeti előzmények szerint az ardeali egyházi törvények Ardeal országos törvényeivel ellenkezésbe nem juthattak s éppen azért az ardeali magyar egyházak törvényei *elvi alapon* megerősítés céljából az államkormányhoz fölterjesztve nem voltak.

Idevonatkozólag Mikó Lőrinc: Egyházigazgatási Rendszerében (14. §.) az ardeali vallásfelekezetek *önkormányzati* joga és az országos főhatalom közötti viszonyt e hármias pontban foglalta össze:

1. Az egyháziak az uralkodó iránt hűséggel viseltetni kötelesek, azért az egyházi személyek is tartoznak letenni a hűségeskü (homagiale juramentum.) Lásd Decr. Tripartitum I. R. 12. Tit. Az Approbata Const. 2. R. 2. titulusát és az 1791-iki Nov. Art. 4. III. cikkét.

2. Az egyházak tartoznak elismerni az uralkodó legfőbb felügyeleti jogát. 1791: 4. IV. articulus.

3. Az egyházak az országos törvényekkel ellenkező egyházi törvényeket nem alkothatnak, mert az országos törvények az egyházakat is kötelezik.²

¹ Idevonatkozólag igen jellegzetes és a történelmi hagyományok megőrzésének remek törvényszerkesztési formája ez a szövegezés:

„Fenntartatik Ó Felségének az erdélyi fejedelmektől öröklött az a joga, hogy az erdélyi egyházkerület püspöke, a megválasztás után — Ó Felsége által erősítettik meg és a hűségeskü letenni tartozik. (1838).“

² A jogtörténeti szemlélet előtt nyilvánvaló, hogy a homagiale juramentum a püspökválasztás szabadságának korlátja, de a múltban — és a jelenben is — egyben erkölcsi biztosítékot nyújtott, hogy a hűségeskü letett püspök egyházát a fejedelem a törvényellenesekkel szemben védelemben is fogja részesíteni.

A magyar protestáns egyházak püspökei ily hűségesküet nem tesznek, hanem a megválasztó egyházkerületi közgyűlésben teszik le a hivatalukkal járó esküt.

Az unitárius egyházalkotmány fenntartása esetén az a jelenség mutatkoznék, hogy amíg a múltban a református egyház keretében az ardeali egyházkerület volt az „indiai fehér elefánt“, addig most Magyarországon az unitárius egyház venné át ezt a jellegzet, de egyben azonos maradna — az egyház alkotmányában fennálló rendszerrrel — formailag. A lényeg az volna, hogy a fennálló rendszert milyen tartalommal tölti meg az államhatalom. De nem csak az államhatalom, hanem az egyházi hatalom is: Én a szervezet helyes működtetésére: a lelkek adminisztrálására feltettem

E jogtörténeti előzmények szemléletén kívül reá kívánok utalni a protestáns egyházszervezetek ama széttagoltságára, amely a trianoni nemzetközi szerződések folytán Középeurópában előállott. E széttagoltság súlyos következményei az összes protestáns egyházak meggyengülésében szemlélhetők, mert a nemzeti államok protestáns egyházai alkalmas időben nem alkották meg azt az európai felsőbb központi szervezet, amely a nemzetállamok határaitra való tekintet nélkül — legalább az azonos alkotmányu protestáns egyházakra irányító lehetett volna és irányító lehetne.¹

A trianon utáni államalakulatok nemzeti államjellege a multtal szemben hangsúlyozottabb lévén, a történelmi fejlődés iránya azoknak az egyházaknak kedvezett, amelyek a nemzetállam ethnicumával szorosabb kapcsolatban állottak.²

Egyházunk helyzetét ebből a nézőpontból tisztábban láthatjuk Ardealban is és Magyarországon is. A főbbi protestáns egyházak Jugoszláviában és Csehszlovákiában hasonló széteséssel állanak szemben. A helyzetkép — a lényegen keveset változtat, mert a nemzetközi helyzet nem elég nyugodt ahhoz, hogy a szellemi élet hatékonytá tehető volna akár centripetalis, akár centrifugális irányban. Az idő érlelő erejének hatását lelki nyugalommal kell megvárnunk.

A magyarországi unitáriusok azonban radikális szervezkedési mozgalmat indítottak be.

A vitatható kérdés ma az, hogy: a magyarországi hívek az ősi

mindig a hangsúlyt, Az egyházban a lelki élet gondozásán van a hangsúly és nem a szervezet állandó felizgatásán.

¹ Nem tévesztendő szem elől, hogy a diadalmas recatholisatio után az államok mindinkább a nemzetállam kialakulási formája felé fejlődtek s ez szükségszerűleg magával hozta a protestáns egyházaknak nemzetállam keretében való alkotmányos szervezkedését. Ardeal és Magyarország közjogi viszonya és helyzete is élénken érezteti a magyar protestáns egyházak alkotmányára gyakorolt hatását.

A német protestáns egyházak egyesítésének kísérletei is sikertelenek maradtak. Jellemző, hogy a világcongressusok az egyházak koncentrációját teszik tárgyalásuk anyagává s ezzel szemben gyakorlatilag ugyanaz a hiffelekezet is a saját alkotmányát széttagolja, porlasztja. Róma példája 400 év után se hat. Az egyéniséget nevelő protestáns egyházak hívei — úgy tetszik — a szervezeti uniformizálást is nyugodtnak tartják. Pedig a szervezet kérdése — más, mint a hit, bár kölesönhatásuak.

² Ezen a ponton Dr. Mikó Lőrinc a nemzeti kisebbségek kérdésével kapcsolatban tanulmányai körében sulyt kellene, hogy helyezzen a kisebbségi egyházak sajátos alakulataira is. A két kérdés egymásba fut és azok egymásba kapcsolódnak. Nagyon eszméltető eredményeket lehetne kimutatni e gondolatkörben.

egyházi alkotmány recipiálása után fejlesszék tovább az általuk szükségesnek vélt egyházi szervezetet, vagy teljesen önálló törvényhozási cselekvéssel alakítsák-e ki a magyarországi egyházalkotmányt?

Én kezdettől fogva annak a jogtörténeti szemléletnek voltam a szószólója, hogy amiként az első megindulás simán megtörténhetett az ősi alkotmány megfelelő recipiálása után, úgy a továbbfejlesztés is megnyugvástkeltőbb volna az ősi alkotmány receptioja után — természetesen megfelelő módosításokkal.

Szemléltető példa erre az ardeali református egyház alkotmánya Trianon előtt, amidőn a saját különleges joga alapján *fenntartásokkal* élt a magyarországi zsinat egységes törvényeivel szemben.¹

Ennek az ellenképe volna az, ha ma a magyarországi unitárius egyház az ősi ardeali egyház törvényhozását tartaná irányadónak — a magyarországi viszonyok által követelt *módosításokkal*.

A fenntartás — a múlt jogát, a *módosítás* a ma követelt eltérést érvényesíti. Én mindig úgy néztem, hogy az oly sokat hangoztatott lelki egység gondolatát az ősi egyház alkotmányának, recipiálása jobban demonstrálná, mint az önállóan kialakított alkotmányszervezet, amely akarva, nem akarva — mégis olyan elvi eltérésekre vezethet, amelyek a lelki egységet is megbonthatják. Az egyházak conservatív intézmények, mert a nagy tömegek lelki élete általában conservatív jellegű és csak kivételes körülmények között radikális, vagy forradalmi.

Nekünk — az én szemléletem szerint — a mai viszonyok között nincs szükségünk radikális alkotmányosdít játszásra. Én az ősi alkotmányt az évszázadok lelki malterjával erősebb sziklavárnak tartom, mint a gigantikus alkotásokra alkalmazott, gyors eredményeket felmutató vasbeton szerkezeteket. A mi egyházunknak egy kis sziklavárban jobban kell éreznie magát, mint a tartalmilag ki se tölthető vasbeton — felhőkarcolót utánzó egyházalkotmányban.

Az egészen subjectív szemléleten túl — tárgyi nehézségekkel is találkozunk. A reformatio korában az alföldi unitáriusság nem tudott az eszmét a megújhodásig tápláló gyökérzetű fává terebélyesedni. El-asszott, mint a főzrsről levágott virágzó orgona-ág. És csak az 1848-as

¹ Sőt a romániai református egyház alkotmánya a két ref. egyházkerületre nézve az eltéréseket gondosan fenntartotta s ezáltal a történelmi fejlődésben rejlő erőt conservalta.

A magyarországi unitáriusok is erkölcsileg kötelezve vannak az autonomicus jogok konserválására.

események szabad szelleme tette lehetővé, hogy a magyarországi 1848:XX. t.c. az unitárius vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította (1. §).

A 2. §. szerint: e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre különbség nélkül fokéletes egyenlőség és viszonyosság alapított meg!

Az a magas eszmény — a szabadszellemű ország kormányzásában valóra is vált.

A gyakorlati megvalósítás azonban a magyarságot megsemmisíteni akaró osztrák abszolutizmus után — csak a teljes alkotmányosság helyreállításával következhetett el.

Az Unio részletes szabályozásáról szóló 1868:LXIII. t.c. 14. §-a ekként rendelkezik:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymásközölni viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak fenntartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény-katholikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.“¹

E törvény értelmében az unitárius egyházat Magyarországon is fenntartott egyházalkotmánya alapján megilleti:

a) a törvényhozó testületek: Zsinat és Egyházi Főtanács kormányhatósági és fejedelmi engedély nélkül való összeülése, vagyis a szabad zsinattartás joga,

b) autonómiájához tartozó alapelveként továbbra is érvényben álló joga, hogy a meghozott egyházi törvények fejedelmi jóváhagyás nélkül is közérvényű jogot alkotnak.

Ez az ardeali unitárius egyház alkotmányának megtörhetetlen alaptétele.²

E tételek helytállóságáért az osztrák kormánnyal is szembeszállt, mert a jelzett munkában felsorakoztatott zsinati törvényekben sehol se

¹ Az elvi egyenjogúság nem zárta ki, hogy bizonyos közjogi helyzetek és előnyök továbbra is fenn ne maradjanak.

² Idevonatkozólag lásd: Dr. Tóth György: „Az Unitárius Egyház Rendszabályai“ c. munkáját. A részletek eléggé összefüggően vannak feldolgozva,

találunk utalást arra, hogy a zsinat megtartását az államkormányának *akár előzetesen, akár utólagosan bejelenteni kellett volna.*¹

Ez a jogi álláspont az unitárius egyház fenntartott alkotmányából foly Magyarországon is.

De ezzel szemben — a fölhívott törvényben hangsúlyozott *egyen-joguságból* más következtetésekre is lehet jutni.

Elöl fölhívom a magyarországi 1790/91-ik évi XXVI. t.-cikket, amely a protestáns egyházak szabadságát szabályozza.

Az 1608. évi bécsi és az 1647. évi linci békére való utalás után a 4. §-ban ekként rendelkezik:

„Mind a két vallásu evangelikusok azonban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függenek; hogy pedig ez a *fokozatos felelősség* a vallás dolgában a maga bizonyos rendjén álljon fenn: Őszentfelsége fenntartja magának úgy a nevezett *felsőség rendezésére*, mint a többi fegyelmi részekre nézve is, egyébként a vallás szabadságának érintése nélkül, oly rendet állapítani meg, mely azon vallás úgy világi tagjainak, mint egyházi szolgálóinak közös helyeslésével legcélszerűbbnek fog tartatni.²

Ennélfogva Ő császári királyi felsége, az őt megillető legfőbb felügyeleti hatalomnál fogva, mind a két hitvallásu evangelikusokat meg fogja ezután hallgatni s egyuttal gondoskodni fog, hogy ezen dolgokban bizonyos és az ő *vallásuk* elveihez alkalmazott rend állapítassék meg. *Addig pedig rendeltetik*, hogy a vallás ügyében saját hitvallásaik *zsinatai* által a maga módja szerint alkotott kánonok, amelyek ugyanis jelenleg használatban vannak és *az ezentul e törvény által meghatározott módon alkotandók*, sem kormányzéki parancsok, sem királyi határozatok által megváltoztathatók ne legyenek; szabadságukban álland tehát nekik nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is, előre meghatározatván azonban, Ő apostoli királyi felsége által esetről esetre mind az azokban *résztevéő személyek száma*, mind az ott tárgyalandó *ügyek*, arra a helyre, melyet ők maguk fönt nevezett Őfelségének *előleges* beleegyezésével választandanak, összehívniok, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik

¹ Az egyházaknak ezt a jogát semmiféle rendészeti intézkedéssel korlátozni nem lehet és alkotmányos államban nem is szabad. Csak a törvény útján lehet az autonomia keretének áthágását megtorolni.

² Ennek a bécsi gondolatnak volt a folyománya a protestánsok részére 1856-ban Bécsből kiadott; Törvényterv.

hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen, mint mondva volt, Ófelségének előre bejelentendő zsinataikra, ha főntnevezett Ófelségének úgy fog tetszeni, királyi embert is valláskülönbség nélkül, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett oda bocsátani tartozzanak és az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi felügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényesség erejével,¹ egyébiránt mindenekben érintetlenül hagyatván, a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormánysszékei útján gyakorlandó hatalma, épségben maradván főntnevezett Ófelségének a mindkét hitvallású evangélikus egyház lelki ügyei körül megillető többi királyi jogai is, melyeknek csorbitását Ófelsége sohasem engedendi meg.“

Á magyarországi protestáns egyházak zsinattartási jogával szemben áll az ardeali protestáns egyházak szabad zsinattartási joga — amint ezt fennebb kiemeltem.

Á magyarországi unitárius egyházakra nézve most az a történelmi jelentőségű kérdés, hogy :

a) az 1868: LXIII. t.-c. által fenntartott ardeali egyházalkotmány értelmében előzetes fejedelmi (kormányzói) engedély nélkül tartson-e alkotmányozó zsinatot, vagy Főtanácsot, avagy

b) az ardeali törvényekkel szemben a magyarországi 1790/91: XXVI. t.-c. 4. §-ban előirt előzetes fejedelmi engedély kikérésével — úgy, amint ezt a lutheránus és református egyházak teszik — tartsa-e meg törvényhozó zsinatát? ²

Ez egyházalkotmányba vágó elvi kérdés már magában alkalmas lehet arra, hogy az unitárius lelki egységet megbontsa, ha nem a napi kérdések elintézésének szintjéről nézzék, hanem az egyházak szabadsága és autonómiája szempontjából mérlegeljük a helyzetet és következményeket.

Én nem kívánok ebben a kérdésben ez alkalommal mereven állást foglalni, hanem megelégszem ezuttal ezt a kérdést az intelligens észtörténelmi perspektívában iskolázott unitárius közönség elé tárni. Á

¹ Romániának, a kultuszok általános szabályozására vonatkozó 1928. IV. 22-iki törvényében is cz a gondolat jutott kifejezésre.

² Ugy nézem, hogy a törvényhozás szigoruan a zsinatra van korlátozva és a fejedelmi engedély nélkül tartható gyűléseken törvény nem alkotható. Ez a nagy elvi eltérés és Zsinat és Főtanács hatáskörére nézve.

közvélemény kialakulása nélkül kockázatos volna ezt a kérdést hivatalos formák között eldönteni.¹

A protestáns egyházak alkotmányszabadsága az ardeali régi törvények szerint kétségtelenül tágabbkörű.² A zsinattartás szabadsága Ardealban a protestáns egyházaknak oly évszázados joga, amely Ardealt a hitszabadság mellett az egyházak *alkotmányos szabadsága* tekintetében is a világ összes kulturnemzetei között a vallásszabadság klasszikus földjévé méltán avatja.

A magyar protestáns egyházak — az elől kiemelt ethnicum folytán — az állameszmével soha összeütközésbe nem juthattak s így érthető, hogy a fejedelmi Ardeal a jog csorbitására soha se törekedett, sőt Auszria az 1790-es évek mozgalmi között se gondolt Ardealra nézve a régi törvények korlátozására, amint ezt fentebb ki is emeltem.

Az Ardeali területen a protestáns egyházak alkotmányos szabadságukat történelmi alapon önfeláldozóan védelmezhetik, mert az a nemzetközi jog védelme alatt áll évszázadok óta (bécsi béke, linci béke).³

A protestáns egyházak alkotmányos szabadságukat ma fokozott mértékben kell, hogy óvják, mert a világ szabadszelleme közvéleménye egyetemes és humanitárius szempontból ezt követeli.

A Magyarországon 1848-ban bevettnek nyilvánított unitárius egyház — Magyarország területére ardeali ősi egyházalkotmányát terjesztette ki, tehát a trianoni békeszerződésig ez az alkotmány volt érvényben. A trianoni békeszerződés után is ez az egyházalkotmány marad érvényben, ami a szabadszelleme állameszmével ellenkezésbe nem juttatott.

Ugy nézem, hogy amiként az államkormány az 1904. évi refor-

¹ Az elvi kérdés az, hogy :

az 1848 : XX. t. c. által Magyarországon is bevettnek nyilvánított Unitárius Egyház az ardeali területen kialakított történelmi alkotmányt sértetlenül és csorbitatlanul gyakorolhatja-e Magyarországon, avagy

az ardeali szabadabb szelleme törvényekkel szemben az előzőleg kizárólag az ev. lutheránus és református egyházakra érvényes 1790/1 évi XXVI. t. c. 4. §-a az unitárius Egyházra is az 1848 : XX. t. c. 2. §-a alapján kiterjesztendőleg értelmezhető-e ?

² Természetesen a törvényhozó szervek működésére és nem a püspök beiktatására is értik,

³ A nyugateurópai nyugtalan viszonyok között a törvényre való hivatkozás hatékonyságával tisztában kell lennünk, anélkül, hogy a jogeszmébe vetett hitünk gyöngülne, vagy meginogna.

mátus egyházi törvényben a fejedelmi Ardeal örökségeként a püspökök megerősítést fenntartotta, úgy az Unitárius Egyház ardeali történelmi alkotmányának, sértetlen fenntartásával is régi történelmi jogot konzerválna.

A jogtörténeti nézőpontok egészen nyilvánvalóvá teszik, hogy az ethnicum egysége a nemzetállam eszméjét erősíti, tehát nem lehet raison oly évszázados jogok korlátozása, amelyek a múltban erőt jelenttek és erőt fognak jelenteni a jövőben is.

Az előrebocsátott elviekérdés eldöntésénél egyfelől leegyszerűsített gyakorlati kérdéssel állunk szemben, másfelől meggondolást igénylő elvi kérdéssel.

Külön tanulmányozás és megtanácskozás tárgyává teendő, hogy a most érintett elviekérdés figyelmen kívül hagyása történelmi perspektívában nem rejte jogfeladást — amire Deák Ferenc szállóigévé vált tétele vonatkozik, vagy nem jelent-e állami és egyházi szempontból oly érték-devalválódást, amely a kultur-államok szabadságeszméje tekintetében helyre nem hozható veszteséget jelentene.

Mindezek bővebb kifejtést igénylő gondolat-szilánkok, de ezuttal azokra nem terjeszkedhetem ki, mert demonstratív szempontból a protestáns egyházak 1790. év utáni zsinattartását kell röviden vázolnom.¹

Az 1790/1 XXVI. t.c. alapján az ev. lutheránusok Pesten és a reformátusok Budán 1791-ben egyazon időben tartották meg szervezkedő zsinatjukat.

a) Az ág. evangélikusok zsinata 1791. évi szeptember 14-től október 14-ig ülésezett.

A királyi engedély kizárta volt a dogmák feletti vitát, azonban az egyháziak és világiak között a hierarchia és küriarchia kérdése nagy hullámokat vert fel s ezért e zsinat végzései nem is nyerték el a királyi szentesítést.

Az 1804-ben megtartott egyetemes gyűlés is megpróbálta a szentesítés kieszközlését, de ekkor se sikerült.

Az ág. ev. Egyház ennek tolytán kénytelen volt egyházkerületenként szervezeti szabályok által pótolni az egységes egyházszervezet hiányát.²

¹ Az 1790. év előtti zsinatokra nem térek ki, mert ezuttal az 1790/1 évi XXVI. t.c.-ben szabályozott jogok alkalmazásának elvi kérdéséről van szó.

² A bányakerület Hamaljár-nak 1803-ban kidolgozott „Útatisások-ját fogadta el. A dunántuli kerület 1875-ben, a dunáninni kerület 1879-ben és a tiszai 1885-ben létesítettek szervezeti szabályokat.

Az osztrák uralom után az 1860-ban tartott egyetemes gyűlésen kerül szóba újból a zsinat ügye és 1868. évben készült el a zsinati szervezet.

Ettől kezdve különböző megmozdulások után végre 1891. IV. 12-én a református és ágostai zsinati bizottság *együttes ülést tartott*, amely a zsinat kezdő idejét 1891. évi december 5-ben állapította meg Budapest székhellyel.¹

E zsinat az 1790/91-iki XXVI. t.-c. 100-ik évfordulóját ünnepelte és még csak ekkor készült az egységes alkotmány-szervezeti törvény meghozatalára.

A zsinati bizottság körlevele szerint: az egyetemes gyűlésnek 1868-ban s újabban 1886 óta a zsinat tartására, *szerkezetére, idejére, helyére és tárgyaira* nézve hozott határozataihoz hozzájárult ekkép ama legmagasabb akaratnyilvánítás is, amely azoknak minden irányban való teljes hatályukhoz az 1791: XXVI. t.-c. 4. pontja értelmében még szükséges volt.²

b) A reformátusok egyházalkotmánya Ardealban külön alakult ki a fejedelemség idejében és e különállását az 1880. évi debreceni zsinatig meg is tartotta.

Az egységes alkotmánytörvény a Budapesten 1891. XII. 5-től 1893. XI. 14-ig folytatólágalosan tartott zsinaton jött létre.

E zsinati törvényeket Őfelsége 1893. XII. 29-én hagyta jóvá.

Az 1881. és 1891 évi zsinatok után a reformátusok 1904.

¹ Az ág. evangélikusok az egyházi alkotmány és egyházi törvénykezés törvényi szabályozására kérték az előzetes engedélyt — az 1791: XXVI. t.-c. 4. §-a értelmében — jobbágyi hódoló tisztelettel.

² E zsinathoz az osztrák legfőbb egyházi tanács üdvözlő iratot intézett, míg „az ardeali száz atyafiak tudomást sem vettek a zsinatról.“ Jellemző adat.

Az a zsinat 6 ülészakban 1894. XI. 7-én ért véget. (I: XII. 4—5; II. 1891: V. 3.—VI. 29; III. 1893: II. 8—11; IV: 1893. V. 3—6; V: 1894: VI. 7—10; Utolsó: 1894: XII. 6—7.) Az utolsó ülészak tárgyai az 1894. X. 10-én Gödöllőn ő felsége által jóváhagyott és megerősített egyházi törvényekkel kapcsolatos intézkedések voltak.

A zsinat ideje alatt játszódtott le, hogy a Dunán=innen egyházkerületben a tótok Turócszentmártonban külön actiót indítottak. Ez is a későbbi eseményeknek előszele volt. Az egész kérdést Thébun János zsinati története (Bp. 1895) ismerteti.

A magyarországi protestáns egyházak zsinattartásával azért foglalkoztam ily szemléltető módon, hogy reámutassak arra a nagy munkára és hosszú időre, amelyek egy zsinat lebonyolításához szükségesek.

II. 9-én kértek újabb zsinattartási engedélyt, amely 1904. XI. 10-én nyílt meg és folytatólagosan 1906 évig tartott.

A meghozott egyházi törvényeket (I—IX) Ófelsége 1907. évi február hó 14-én hagyta jóvá.¹

A református zsinat ezzel szemben óvást emelt.

Az 1904. évi törvény értelmében a zsinat 10 évenként tartandó (98 §.), azonban a közbejött események folytán a kormányzó előzetes engedélyével tartott zsinat 1928. V. 8-án nyílt meg és a meghozott törvényeket a kormányzó 1933. évi október hó 31. napján hagyta jóvá. Eszerint a zsinat 12 évenként tartatik (173. §.).²

E két protestáns egyház zsinattartási joga Magyarországon ma is az 1791. XXVI. t.c. 4. §-ban szabályozott keretben érvényesülhet, amivel szemben Ardealban a protestáns egyházak zsinattartása kizárólag az egyházak autonom joga volt és maradt.

Az 1848. év utáni társadalmi és politikai átalakulás bár az egyházakra nézve is a szabadabb szellemet hozta magával, azonban a protestáns egyházak zsinattartását még mindig az 1791. évi korszakban tartja lenyűgözve.

Nem ismerem a belső mozgalmak lehetőségeit és eredményeit, azonban irodalmilag Kovács Ferenc debreceni jogtanár egyházjogában, a zsinatról szóló szabályokat rendszerezve (1877 évi II. kiadás, 153. oldal), ezt mondja:

„Nem válhatunk meg e tárgytól, hogy legalább *ujjal* ne mutassunk az 1791:XXVI. t.c. 4. pontjának nem jogos, nem igazságos s egyáltalában evangeliumellenes ama rendelkezésére, miszerint kimondatik: „szabadságukban álland tehát nekik nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is összehívniok“ — és mégis az határoztatik, hogy: „előre meghatározatván azonban ő apostoli királyi felsége által esetről-esetre mind az azokban résztvevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, — arra a helyre, amelyet ők

¹ E jóváhagyási záradéknak igen jellegzetes része volt ez: e jóváhagyásunk által az állam nem vállal a felekezettel és a felekezet intézményeivel szemben továbbmenő anyagi kötelezettséget, mint aminőket az 1893:XXVI. és az 1898;XIV. t.c. cikkek megállapítanak és illctve az 1848:XX. t.c. végrehajtása érdekében vallás- és közoktatási minisztérium által a két protestáns egyház közös bizottságához intézett 48,848—1906 sz. leirat megállapít, illetőleg az ez utóbbinak értelmében megalkotandó törvény, valamint általában a jövőben megalkotandó törvények megállapítani fognak.

² Nincs sem jogi, sem gyakorlati értéke az efféle szabálynak.

maguk föntnevezett ő felségének beleegyezésével választandanak.“ (Corpus Juris fordítása.)

Valóban lehetetlen, hogy a mai fogalmakkal és az egyház s állam közti viszony kifejelett elveivel szemben jelenleg helyeseltethetnék eme rendelkezés, kivált oly nemzet képviselőháza által, hol a fejedelem és a protestáns hitfelekezetek között valláskülömbőség létezik.¹ Tiszteletben kell tartanunk a fentebb érintett szabályzatot, mert ez mindeztideig törvény erejével bír, de hisszük, hogy a magyar törvényhozás legközelebb változtatást fog tenni azon s a protestáns egyházat e tekintetben is természetes jogaiba fogja visszahelyezni. Mert valamint a zsinatokoni határozatok hozatala, úgy a zsinattartáshoz megkívántató előleges intézkedések megtétele is, egyedül magát az egyházat illeti, mely egyetemes értekezletei s ennek értelmében az egyházkerületek által fog e kérdések felett is dönteni.²

Ez a gondolatmenet a vallásfelekezetek egyenjoguságából okszerűleg foly, amelyet az 1848: XX. t. c. nemes egyszerűséggel deklarál.

Nem tartom ezalapon elhallgathatónak, hogy az ardeali alkotmányjog által biztosított szabad zsinattartási jog a magyar Unitárius Egyház alkotmányának szerves része.

Azért van elvi és történelmi jelentősége annak, hogy a magyarországi hívek az ardeali ősi egyházalkotmány recipálásával építik-e ki az egyházszervezetet, vagy egészen új törvényalkotással hozzák-e azt létre. Sapienti sat est.

Dr. Tóth György.

¹ Ezidőben ez a tétel nem áll, mert a kormányzó protestáns. Ma föltétlenül visszásan hat, hogy a protestáns egyházak a gyülekezési szabadság korszakában még mindig az „engedélyezési rendszer“ szerint kell, hogy zsinataikat megtartsák. Ugy vélem, hogy ma már a kath. egyház magyar vezetői is felesleges rendészeti intézkedésnek tekintik az engedélyezési eljárást.

² Idevonatkozólag érdekes az egyetemes convent részéről 1904. II. 9-én kért engedyélykérés, amely az előzőleg 1881. és 1891-ben nyert engedyelyre utalással egyszerűen az Ő Felsége által 1893. évi Xll. 29-án legkegyelmesebben jóváhagyott és megerősített egyházi törvények 87. §-nak rendelkezése alapján kéri a zsinattartás engedyélyezését,

A vallás- és közoktatásügyi miniszter Ő Felségének engedyelyét akként közli, hogy: ----- ott megnyitassék és megtartassék anélkül, hogy az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk 4. szakasza értelmében fenntartott, a királyi biztos kirendelésére vonatkozó jogát Ő Felsége jelenleg érvényesíteni szükségesnek látta volna.

Az 1928. évi V. 8-ik napján megnyílt zsinat engedyélyezése iránti kérelem tartalmát nem ismerem, de a kultuszminiszter válasza szöveg szerint azonos az előbbiivel.

A jóltevők emlékünnepélyére.*

Mély csend terül az ünneplő teremre:
nagy tettet méltat ének és beszéd,
jó tetteket, melyekből évről-évre
teremtő áldás árad szerte-szét.
Legyen egy hanggal változóbb a kórus!
az ünneplésben én is részt veszek
s az emlékek fénylő szövéténekénél
elmúlt időkbe visz a képzelet...

Kik voltak ők s mért jóltevők — valóban?!
Dus asztaláról majd mindenki ad,
felé ha kin sikoltoz elhalóan,
nyomor szavára hogyha felriad.
Az egyik szívből ad, színből a másik,
mert éhezi a szép dicséretet,
a harmadik ad pusztá kedvtelésből,
hogy élvezze a koldus-éneket!

Ezek mind-mind a pillanatra néztek,
a holnapot nem látta két szemük,
áldást ezért egy-két ember ha mondott,
mikor a sirba-hullott életük.
Mert minden érték jóért jött az égből,
hogy pillanatra boldoggá tegyen:
magasba nyuló célokért kell élnen
a jószívű, hogy — jóltevő legyen!

Két kincse van a földön minden népnek,
nélkülük léte sivar, mostoha:
egyik a csendes, Istenváró templom,
másik a tudás-táró iskola.
Mindkettő kincset ér, mert kincset áraszt,
mely értékkel tán föl sem mérhető,
jövendő kincsét gyűjti ott a lélek
s a lélekkincs: legdrágább drágakő.

Mély csend terült az ünneplő teremre,
tettekről szólott ének és beszéd,
jó tettekről, melyekből évről-évre
teremtő áldás árad szerte-szét.
Legyen emléküik köztünk százszor áldott
s gyümölcsöt-termő minden pillanat,
melyen a szív szent emléküiknek áldoz,
mig ők nyugosznak horpadt sir alatt.

A jóltevők a templomokra néztek,
mig gyült a pénz a munkáskezük nyomán
s ha este fáradtan pihenni-tértek:
gondolatuk ott járt az iskolán,
hol eljövendő életek irányát
komoly tudás törvénye szabja ki,
hol vértéződnék élet-küzdelemre
egy új jövendő ifju tagjai.

Elgondolkoztak: sok szegény gyerek van,
ki lelkében nagy kincset rejteget,
tehetsége, ha napvilágra tárul,
megostromolja tán a kék eget!
Az élet szerteágazó mezőin
itt sincsen szántás — ott sincs, csak ugar,
száz munka vár és oly kevés a munkás:
ugy kell az ifju fő, az ifju kar.

Az élet legszebb céljára eszméltek:
tudásuk biztosabb jövőt jelent! —
s dolgos kezük gyümölcsét egyberakva,
— bár küzdelemmel élték a jelent —
amijük volt az iskolának adták.
Jövendőt nőtt a pénzé-vált kalász
s a kis vagyon lett sok szegény diáknak
sorsot építő, szent vigasztalás.

Ki sorsot épít másnak, önmagának
örökké-tartó emléket emelt,
mert szelleme ott él azok lelkében,
kiket jósága emberré nevelt.
Az adakozó úgy lesz jóltevővé,
ha messze nézőn — sorsokat teremt,
neve, míg ember él e földön, áldott,
jövőre biztató emléke szent!

Fülöp József.

* Az Egyetemes Lelkészkör pályázatán szorgalomdíjat nyert költemény.

Külföldi egyházi hírek.

A jövő esztendőekben a nagy egyházi világszövetségek hatalmas konferenciákat szándékoznak egybehívni, hogy azokon az evangéliumi egyházi élet nagy kérdéseit megvitassák. Az 1937. év nyarán ugyanakkor, amikor Oxfordban az unitáriusok világszövetsége is megrendezi háromévenként tartani szokott nagy találkozóját, ott fog ülésezni a stockholmi mozgalom a Conference for Life and Work, melynek munkájába az összes átfogójellegű egyházi szervezetek és célgondolatot ápoló szövetségek bekapcsolódtak. Ez a konferencia a gyakorlati keresztény élet evangéliumának megvalósítását keresi, s gyűlésein az összes protestáns és görögkeleti egyházak hivatalos képviselői is részt fognak venni. Az ott résztvevő képviselők által reprezentált egyházakkal szemben a római kereszténység kisebbségben marad. Egyházi életünknek nagy hátrányára szolgálna, ha még mindig nem ismernénk fel az ökuménikus világmozgalmak jelentőségét s egyházunk legalább megfigyelőkkel nem képviseltetné magát ezeken a gyűléseken. Ugyanebben az évben a skóciai Edinburgban tartja meg találkozását az a másik mozgalom, melyet első gyűlése helyéről lausannei eszmei tartalma után pedig Conference on Faith and Order mozgalomnak neveznek. Ezen a konferencián egyházunknak sok keresni valója nincsen, mert itt azok gyűléseznek és keresik a hités az egyházszervezet egységesítésének utjait, akik a szentháromság dogmája alapján állva keresik meg hitük igazságainak utjait. De figyelemmel kell lennünk arra, hogy a világ orthodox protestáns és keleti egyházai ezen a téren is sokat dolgoznak, s ma a baráti kapcsolat a szellemi lélekközösség a nyugati orthodox és a keleti görög egyházak között sokkal erősebb, s egyre szervezettebben kiépülőbb, mint volt valaha a történelem folyamán. Ennek gyakorlati értékét az unitárius egyházpolitika még nem ismerte fel, s így árát csak ezután fogja megfizetni. Az azután következő 1938. év is két nagy konferenciát fog eredményezni. Az egyikben valamelyik indiai városban a világ hatalmas missziós szervezetei és egyesületei, valamint a misszió területeken létesült fiatal keresztény egyházak képviselői gyűlnek egybe, hogy a külmiszió, a keresztény nevelés és a fehér és nem fehér, de kereszt-

ténységük lélekközösségében egyesült fajok nagy problémáit megvitassák. Unitárius külmiszióról nálunk sanyaru történelmi adottságaink következtében még soha szó sem esett, s körülbelül hasonló a helyzet a külföld unitárius egyházainál, egészen kis kivételektől eltekintve. Így az indiai nagy külmisziói konferencián az unitárius külmiszió problémáiról alig fog hallani valamit a keresztény világ közossége. És ugyanebben az évben, valószínűleg angol vagy svájci földön rendezik meg az ökuménikus világmozgalmakhoz csatlakozott ifjúsági szervezetek első nagy ökuménikus ifjúsági találkozójukat. A világ ma élő fiatalsága a béke és egymás megértése útjait keresi s ezeken az ösvényeken a felekezeti árnyalatok különbségére tekintet nélkül az evangéliumi jövődő útjait építő minden fiatal együtt halad. Ezen a találkozáson a magyar unitárius fiatalság is az élen haladók között kell, hogy legyen.

Az idei esztendőben a protestáns világ két évfordulót ünnepel. Az egyik Erasmus halálának négyévszázados fordulója, amely alkalomban a nagy humanista tudós emlékezete előtt mi is meghajtjuk az emlékezés hálás lobogóját. Erasmus munkássága is azok közé a tenyezők közé tartozott, mely az evangéliumi unitarizmus számára munkálta az utakat. A református egyház az egész világon és a magyar kálvinizmus is nagy szeretettel ünnepelte meg Kálvin János református szempontból korszakalkotó Institúciója megjelenésének ugyancsak négy évszázados fordulóját. Ezen az ünnepélyes alkalmon a magyar református konvent ünnepi diszgyűlést tartott, ahol Ravasz László püspök emlékezett meg Kálvin munkája értékéről. Ebből az alkalomból a magyar reformátusság újra lefordítva kiadta az Institúciót dr. Victor János tanár-lelkész fordításában, mely most néhai Nagy Károly ardeali református püspök régebbi fordításának helyét foglalja el. A munkához irt bevezető tanulmányokban dr. Révész Imre az Institúció történetét, dr. Vasady Béla annak teológiáját ismerteti. Mindkét író, annak a debreceni református egyetemi teológiai fakultásnak tanára, mely ugyanebből az alkalomból egy hatalmas emlékkönyvben áldozott Kálvin szelleme előtt, ahol a mintegy harminc értekezés között az ardeali reformátusság néhány képviselőjének érdekes tanulmányát is olvashatjuk.

Az angol rádió ez év októberében emlékezik meg Tindale Vilmos angol bibliafordító 1536-ban történt vértanuhaláláról.

Ugyancsak itt emlékezhetünk meg arról is, hogy a Britt és külföldi Bibliatársulat egy új magyar protestáns bibliafordítást bocsájt közre, melynek révén a régi Károli Gáspár-féle javított szövegű fordítást akarják korszerű új munkával pótolni. A fordítás ószövetségi részét a református Czeglédy Sándor lelkész, az újszövetségit az evangélikus Raffay Sándor püspök végezte el. Érdeklődéssel várjuk az új magyar bibliafordítást, bár véleményünk szerint kísérletet kellene tennünk a szemelvényes bibliakiadás megvalósítása felé is. Érdekes és lélekemelő esemény történt legutóbb a Britt és Külföldi Bibliatársulat Londonban tartott közgyűlésén, ahol a lelépő elnök beszéde végeztével 20.000 angol fontot, mintegy 12 millió lejt tett le adományképen a bibliafordítások gyarapítása javára.

A másik oldalon pedig azt olvashatjuk hogy az istentelenek szovjetország központi tanácsa a három legsikerültebb „vallásellenes tudományos könyv” jutalmazására 25.000 rubeles pályadíjat tűzött ki. A pályázati hirdetmény szerint a pályaművekben nem csupán a vallás ellen általában, hanem az egyes felekezetek ellen külön-külön is állást kell foglalni. Ugyancsak a szovjetország egyetemi felvételek alkalmával a diákoknak kérdőívet kell kitölteniök, ahol az alábbi kérdéseket is olvashatjuk: Hisz-e Istenben? Mióta nem hisz Istenben? Miért nem hisz már? Azok, akik a kérdésekre nem adnak istentelen feleletet, nem nyernek egyetemi felvételt. Hívő szülők gyermekei csak abban az esetben nyernek egyetemi felvételt, hogyha hirtelleg kinyilatkoztatják, hogy hívő szülőiktől teljesen elszakadtak, azok állásfoglalását az új Szovjetország szempontjából károsnak tartják.

*

Szűkebb unitárius világszövetségünk életéből is feljegyezhetünk néhány érdekesebb hírt. Az 1937. évi oxfordi világkonferencia előkészítéseképen az idei nyáron Hollandiában Arnhemben egy teológiai konferenciát rendeztek, melynek magyarnyelvű előadója dr. Varga Béla főjegyző-teológiai tanár volt.

Angol unitárius testvéreink idei évi nagygyűlésükön Herbert McLachlan lelkészt, a manchesteri egyetem tanárát és az ottani Unitarian College igazgatóját választották meg ezévi elnökökül. Az 1928. évi új szervezet óta Hall Alfred lelkész után ő a második lelkész, akit ebbe a magas tisztségbe a választók közbizalma emelt. Az oxfordi Manchester College most júniusban ünnepelte

fennállása másfélszázados évfordulóját, mely alkalommal az intézet volt magyar növendékei is kifejezték ragaszkodásukat és hálájukat az ősi Alma Materrel szemben.

Amerikai testvéreink jelen évi májusi gyűlésükön letárgyalták a kiküldött vizsgáló bizottság jelentéseit, mely komoly és megfontolt megállapításokban tárta fel a jövőendő építésének jobb utait. Az önmagunkbaszálló önvizsgálat nem szégyen s hibáink kiküszöbölése a legjobb út a jövőendő szilárd építéséhez. Az 1937. évi májusi gyűlésen megválasztandó új elnökség és vezetőség már a múlt hibái tanulsága kiküszöbölésével kezdheti meg munkásságát. Ugy halljuk örömmel, hogy az egyhanguan megválasztandó új elnök, régi és melegszívű barátja a magyar unitárizmusnak, aki gyülekezeteinket is meglátogatta.

A német és a francia szabadelvű protestántizmus válságos órákat él. A német régi mozgalom eltűnőben van, s a vezetők részben a jobb, részben a baloldali egyházi mozgalmakban elhelyezkedve, keresik a kibontakozás utjait. Nagy örömmel tölt el mégis az a tudat, hogy szellemi orgánunk Die Christliche Welt, melynek alapítója és hosszú éveken át szerkesztője, egyházunk nagy barátja a marburgi egyetemi tanár, Martin Rade volt, most dr. Hermann Mulert kielii egyetemi tanár szerkesztésében fordult ötvenedik évfordulójába. A francia protestáns egyház kebelében megismétlődnek a jelen század elején lefolyt harcok. Az orthodox irányzat egy új hitvallás szerkesztése alkalmából beakarja kebelezní a szabadelvű irányzatot is, mely eddig A. Bertrand lelkész, a párizsi Oratoire templom papja elnöklete alatt szilárdan állott az unitárizmushoz való közeledés útján. Paul Tessionere, a bruxelli Foyer de l'ame unitárius szellemben dolgozó lelkésze, havi szemléjében erős hangon állandóan ostromozza az ingadozókat s ezekben a nehéz napokban valóban apostoli szolgálatot végez.

Mint érdekességet, végül feljegyezzük, hogy a varsói egyetem evangélikus teológiai fakultásán most nyert katedrát dr. Rudolf Kesselring, volt ausztriai evangélikus lelkész, aki a bécsi egyetem teológiai fakultásán Geschichte des Unitarismus im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation c. értekezésével szerzett teológiai doktorátust, s aki nemrégiben is — dr. prof. Völker bécsi teológiai tanár úr közlése szerint — lengyel nyelven közölt egy dolgozatot a lengyel unitárizmus multjáról.

Ferencz József.

Az arnhemi teológiai konferencia.

Hollandia gyönyörű kertvárosában, az Oolgaardt-háznak nevezett és a holland szabad keresztény egyház tulajdonát képező nagyszerű otthonban zajlott le az az ötnapos nemzetközi teológiai konferencia, (jul. 28—aug. 2), melynek lefolyásáról az alábbiakban kívánunk beszámolni.

A konferencián tíz állam, és pedig Amerika, Anglia, Németország, Franciaország, Svájc, Hollandia, Svédország, Csehország, Magyarország és Románia kiküldöttei vettek részt, körülbelül összesen ötvenen. Egyházunkat dr. Varga Béla egyházi főjegyző képviselte, a magyarországi unitárius egyház kiküldöttje Ferencz József missziói lelkész volt. Ardealból jelen voltak még Nagy Zoltán akadémista és e sorok írója.

Az 1932-ben Kopenhágában tartott nemzetközi kongresszus zárógyűlésén elhatározta, hogy a következő alkalommal, és pedig 1937 nyarán Angliában, Oxfordban fog összegyűlni. Az arnhemi konferencia tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy a különböző országokból összegyűlt kiküldöttekkel a jelenlegi teológiai helyzetet minden szempontból megvitassa, az új, megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodva, a lehetőség szerint egy új liberális teológia alapjait körvonalazza s ezáltal a jövő évi oxfordi, nagyszabásúnak ígérkező világkongresszust előkészítse.

Az előadások általános tárgykörét a liberális kereszténység multja, jelene és jövő kilátásai alkották. A nagyjából ismert, tudományos hírnévnek örvendő előadók sok érdekes adattal és megfigyeléssel szolgáltak a jelenvoltaknak. Mindazonáltal általában véve megállapítható, hogy a konferencia kitűzött célját csak nagyon kis mértékben érte el, mert a rendelkezésre állott rövid idő alatt még a legégetőbb problémák részletes megvitatása is lehetetlen volt. A konferencia a külön-külön kétségtelenül érdekes és értékes előadások meghallgatása és egy néhány hozzászólás után kénytelen volt bezárulni anélkül, hogy a liberális kereszténység új

alapokra való építését illetőleg lényegesebb eredményekre jutott volna. A konferencia utolsó gyűlésén mégis elfogadott egy több pontból álló határozatot, mely e beszámoló végén olvasható s amely körvonalozza azokat a főbb kérdéseket és célokat, melyeknek megoldásán, illetve megvalósításán a jelenben mindnyájunknak fáradoznunk kell.

Hall Alfred sheffieldi lelkész, a nemzetközi szabad keresztény egyesület jelenlegi elnöke nyitotta meg a konferenciát. Az elnöki megnyitó a következő három pontba foglalta összes legközelebbi teendőinket: 1. Az ész jogosultságának megvédése. 2. Helyzetünk új meghatározása, újjáértékelése s bizonyos új kifejezések felfedezésének szüksége. 3. Isten imádásának a legelső pontra való helyezése.

A két első előadó, dr. H. McLachlan, a manchesteri unitárius teológiai főiskola igazgatója és dr. Schubring Vilmos berlini lelkész a következő témáról tartottak előadást: „A liberális kereszténység céljai a múltban.“ McLachlan az angliai liberális eszméknek a múltban felmutatható szerepéről és befolyásáról beszélt és lényegében körülbelül a következőket mondta: Egészen a múlt század végéig és részben azután is a legfőbb különbség az orthodox és liberális keresztények között a hitvallásoknak, hitcikkeknek hivatalos elfogadása, vagy el nem fogadása volt. A liberálisok mind meggyeztek abban, hogy a hitvallások elfogadását visszautasították, de különben mindenben a negatívum és nem a pozitívum volt ismertetőjelük. Ezt a hiányosságot az 19. sz. második felében Martineau, Drummond és a többi akkori vezető liberális teológusok felismerték; belátták, hogy az unitáriusoknak nincs joguk mindenben különbözni a többi egyházaktól s ezért igyekeztek pozitív hitet ébreszteni és terjeszteni a sajtó és olcsó könyvek kiadása által. Sajnos, ma a liberális eszmék terjedését nagyban akadályozza az angol rádió orthodox álláspontja; mely unitárius vezetőembereket ritkán enged szóhoz jutni.

Dr. Schubring szerint a német liberális kereszténység gyökere részben a reformáció individuáлизmusában, részben a humanizmusban, részben a felvilágosodásnak a vallás mágikus értelmezése elleni küzdelmében, részben pedig a német ideáлизmusban található. A liberális álláspont állandó veszélye a múltban az elszigetelődés volt. Németországban a 19. század folyamán voltak és még ma

is vannak 1. egyházilag megszervezett, 2. egyházellenes és 3. az egyház mellett, de annak keretein kívül működő szabad keresztények. A szabad kereszténység célja az egyház keretein belül megszervezni a hasonlóan gondolkozó embereket. A központi probléma ma a világ és az ember meghatározásának és értelmezésének a kérdése. Ebben a tekintetben a szabad német protestánsizmus harcol egyfelől a felvilágosodás felületes optimizmusa ellen, de ugyanakkor élesen támadja a régi orthodoxiából újra feltámasztott pesszimizmust.

Dr. Faber hollandiai lelkész, a nemzetközi egyesület titkára „Miért küzd ma a szabad kereszténység” címen tartotta a konferencia egyik legérdekesebb előadását. Véleménye szerint a szabad kereszténység a vallásos tapasztalatnak egy egészen sajátos típusával rendelkezik, mely a római katolicizmustól és az orthodox protestánsizmustól teljesen különbözik és evangéliumon alapuló humanisztikus hitközségeknek nevezhető. Ennek a sajátosságnak a felismeréséből kell a jövőben a szabad kereszténységnek kiindulnia és a problémák megoldásában résztvennie. Az előadó a következő négy pontba foglalta össze a jelenlegi szabad kereszténység legégetőbb teendőit: 1. A Biblia új szellemben való értelmezése. 2. Az ökumenikus mozgalommal való együttműködés megvalósítása. 3. A demokratikus eszmék védelmezése és 4. Nemzetközi törvény létesítése.

Dr. Dexter Róbert, az amerikai unitárius egyház bostoni központjának szociális előadója és egy jelenleg Hollandiában tartózkodó német politikai menekült, Dr. Mennicke Károly szociológus a liberális kereszténység helyzetét szociális szempontból tették vizsgálat tárgyává. Dr. Dexter szerint az emberek nagyrésznének álláspontja az, hogy szabadság csupán nemzetközi és gazdasági biztonságban élő népek között valósítható meg. Az emberek egyik csoportja szerint legfontosabb a szabadság, mások szerint a biztonság. A liberális álláspont a két utóbbi álláspont között áll, amely szerint biztonság nélkül is létezhetik szabadság. A 19. század második felében Amerika a biztonság érzésében élt. Ebben az időszakban Amerikában a liberálisizmus uralkodó szerepet játszik. A háború és az általános gazdasági leromlás a liberálisellenes mozgalmak megerősödését hozták magukkal, melyeknek állandó fejlődését az elszigetelődött tőke, főképpen pedig az állam

hatalmának fokozódó növekedése nagyban elősegítik. A liberális kereszténység feladata a jelenben ezekkel az ellenséges mozgalmakkal és elméletekkel szemben a harc felvétele egészen a végső győzelemig, melynek idővel el kell újból jönnie. Természetesen a küzdelem sikeres megvívásának elengedhetetlen feltételei a társadalmi állapotok ismerete és az azok iránti állandó érdeklődés.

Dr. Nordhoff hollandiai lelkész és az egyesület másik titkára a liberális kereszténység szociológiai alapjáról beszélt. Előadását statisztikai adatok alapján építette fel, melyeket a különböző országok liberális egyházai szolgáltatottak. Az előadó a rendelkezésére bocsátott adatok alapján kimutatta, hogy a liberális kereszténység zömét a középosztály alkotja és hogy annak jelenlegi vajudása a liberális eszmék hangoztatásának egyik oka. Ebben a tekintetben kivételek a cseh szabad keresztény egyház, mely közel egymillió lelket számlál és az ardeali unitárius egyház. A cseh egyház tagjai főképpen ipari munkásokból tevődnek össze, az ardeali egyház többségét pedig földmivesek alkotják.

Dr. Blecker, az egyesület harmadik titkára „Egyház, közösség, állam“ címen tartott előadásában az ugyancsak 1937-ben Oxfordban összegyűlendő ökuménikus konferencia programját ismertette, melynek főtémája az egyház és állam közti viszony megvitatása az adott új körülmények között. Szerinte a liberális egyházaknak e fontos probléma megoldási lehetőségeiről függetlenül kell gondolkozniok. Ugyanezen a címen kiszitett előadást dr. Kovár prágai teológiai tanár is, aki az egyház és állam önmagukban való értékét és e két uralkodó tényező együttműködésének szükségességét hangoztatta. Előadó betegsége miatt nem jelenhetett meg és dolgozatát dr. Hnik prágai teol. m. tanár olvasta fel.

Wan Huntington Fenn, amerikai unitárius lelkész és Wantier d'Aygalhiers, a párisi szabad protestáns teológiai fakultás tanára „A liberális teológia jelen kilátásai“ címen tartottak előadást. Előbbi a jelenlegi amerikai vallásos viszonyokat és liberális áramlatokat ismertette. Szerinte az utóbbi időben az amerikai vallásos liberalizmus lényeges változásokon ment át. Channing idejében azok voltak liberálisok, akik az ember méltóságának és az ember szellemi fejlődéséhez szükséges belső erő létezésének elvét elfogadták. Később a tudományos biblia-kritika és maga a tudományos szempont alkották a liberálisok és konzervatívok közötti

különbséget. A liberális ember hitt a feltalálásban, a szabadságban és szellemi emelkedésben, az orthodox a kijelentésben, tekintélyben, és engedelmességben. Az orthodox álláspont szerint az emberbe és az ész fensőbbiségébe vetett tulságos hit okozta a jelen válságot. A liberálisok a jelenlegi helyzet okát abban látják, hogy az emberek nem vették Channingnek az ember méltóságáról és az emberi fejlődéssel szembeni felelősségérzetéről szóló tanítását elég komolyan. Ma sokan úgy érzik, hogy dilemma előtt állanak és választaniuk kell az Istenben vagy az emberben való hit között; közülök számosan sajnos az utóbbi megoldást választják. Ennek az utóbbi elvnek a követői az u. n. humanisták. Az előadó meggyőződése szerint az amerikai liberális teológiának a transcendens Istent, mint az imádás tárgyát kell új erővel hirdetnie, hogy ezáltal az Isten immanens és transcendens volta közti egyensúly helyreállhasson.

Wantier d'Aygallier szerint a jelenlegi teológiai helyzet liberális eszmék terjedésére kedvezőtlen. A tekintély felé haladó általános mozgalom úgy a vallás, mint a politika terén erősödik a mely vallásos tekintetben az ifjúságot a dogmatizmus karjaiba vezeti. Ez a dogmatizmus a szigorú kálvinizmus újjáélesztésében nyilvánul meg, melynek fő képviselője és pártfogója Barth Károly. A történelem és lélektan teljesen háttérbe szorulnak. A mai ifjúság nem hajlandó személyesen és függetlenül gondolkozni. A szociális kereszténységnek is hátat fordítanak, mert az az ők szemében tulságosan emberinek tűnik fel. Minden személyes gondolkozást és megnyilvánulást az eretnesség vádjával illetnek. A központi dogma az ember tehetetlensége. Az erkölcsstan el van teljesen hanyagolva. A szabad kereszténység feladata e szomorú körülmények közepette a történelem rehabilitása, teljesen új teológiai alap leromlása a történeti bírálat, lélektan és komoly miszticizmus irányítása mellett.

A konferencia két utolsó előadását dr. Neander Herman svéd lelkész és dr. Varga Béla egyházi főjegyző tartották e címen: „A liberális kereszténység vallásos alapja.“ Dr. Varga Béla előadása egyike volt a legmélyebbeknek és legrendszerezesebbeknek, amelyek a konferencián elhangzottak. Az előadás gondolatmenetét a következőkben vázoljuk: A liberális kereszténység célja mindig az volt, hogy a kereszténységet a Jézus tiszta és közvetlen vallássóságához visszavezesse. Általában véve azonban meg kell álla-

pitanunk, hogy a liberális kereszténység ma válságon megy keresztül s nincs elég erőnek a birtokában ahhoz, hogy céljának megfeleljen. E körülmény mély elvi-, lélektani- és szociológiai okokra vezethető vissza.

A liberális kereszténység tisztító munkája, amellyel az egyház tekintélyét és a dogmákat az utból eltávolította, a tudományos kutatás segítségével ment végbe. Az ész csak mint eszköz szerepelt; az igazi cél a vallásos érzés eredeti forrásának a kikutatása volt. Lassanként azonban az eszköz a célt háttérbe szorította, melynek eredményeképpen a vallásos liberálizmus és a racionálizmus körülbelül ugyanazt az értelmet nyerték. A liberálizmus másik jellemvonása az individuálizmus, melynek hátrányai vannak főképpen vallásos területen. A individuális képzetek ugyanis egyfelől elzárják az egységes, közös szellem kialakulásának az útját, másfelől pedig ellentétben állanak a racionálizmussal, ami a szabad keresztény eszmék fejlődését akadályozza. Az új alapokon felépülő liberálizmusunk egyik fontos feladata, hogy a racionálizmus és individuálizmus fogalmait alapos revízió alá vesse.

A liberális kereszténység a szellem vallása és ezért benne úgy az irracionális, mint a racionális helyet talál. Liberálizmus és az irracionális nem ellentétek. A személyes vallásos érzés, amely minden vallásosságnak alapját képezi, irracionális. A szellem vallásának a cselekedetek, a társadalmi köteleességek vallásává kell lennie. A metafizikai vágyódást pedig, mely minket Istenhez vezet, a társadalmi életben kell megvalósítanunk. Ez a Jézus élményei kimeríthetetlen gazdagságának a hirdetésével érhető el. A hétköznapi élet valótlanágaival szembe kell állítanunk az Istenországa igazságait. Küzdenünk kell a konvencionális hazugságok ellen, amelyek a nemzetközi politikában, éppen úgy, mint a kereszténységben és a mindennapi életben mind nagyobb mértékben érvényesülnek. Ez a liberálizmus tulajdonképeni feladata.

A felsoroltakon kívül még dr. van Holk, hollandiai egyetemi tanár, az egyesület alelnöke és Goehling berlin-brandenburgi lelkes tartottak előadásokat. Több érdekes hozzászólás is volt minden előadás után, azoknak ismertetésére azonban nincs helyünk.

A konferencia zárógyűlésén egyhangulag elfogadta a következő kiáltványt:

Az 1936-iki arnhemi konferencia, melyen tíz ország delegátusai

vettek részt, újból kinyilvánítja szellemi egységét és megerősíti a teológiai tudományokban és vallásos munkában való együttműködési vágyát.

A konferencia meggyőződését a következőkben nyilvánítja:

I. A jelen idők számára hatni tudó élő üzenet első feltétele a mély vallásos hit Istennek, a mi Atyánknak gondviselésében, akinek kinyilatkoztató jelenléte állandó személyi és társadalmi életünkben, a természetben és történelemben egyaránt; az ember méltóságának és az emberi személyiség értékének elismerése; a Jézus szellemében megvalósuló közösségi élet lehetőségében való hit.

II. Egy ilyen üzenet megvalósíthatása érdekében a következő kutatások és tanulmányozások szükségesek:

a vallásos ismeretek filozófiai megalapozása; a Biblia új megértése, mely a tudományos kutatások eredményeihez alkalmazkodik és utat mutatni képes a modern életbe; a Szentlélek teológiája, mely a vallásos tapasztalatból indul ki és az Isten immanenciájának és transcendenciájának új megismerésére vezet; komoly törekvés a kereszténység erkölcsi elveinek a személyi, társadalmi, gazdasági és nemzetközi problémákhoz való alkalmazására; megújulás a gyakorlati teológiában, főképpen az istentisztelet, vallásos nevelés és pásztori munka tekintetében.

III. Megváltozott szociológiai helyzetünkben a jelenlegi viszonyok követelik a hatalmi államnak mind komolyabb mértékben jogállammá való átalakulását, mely jogállam az egyházaknak szellemi feladataik megvalósíthatása céljából szabadságot és önállóságot biztosít.

A teológiai konferencia ezért felszólítja a nemzetközi egyesület összes csoportjait, személyes tagjait és a vallásszabadság barátait, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg az 1937 augusztus 3 és 8 között Oxfordban tartandó világkongresszuson, hogy ott kinyilatkoztassuk a mi közös hitünket „a liberális kereszténységben, amelyre a világnak szüksége van.”

Strassbourg.

ifj. Kovács Lajos.

A Basilius Istvánról szóló adatok igazi eredménye.

Az elmúlt évtizedek két egymásutáni szorgalmas unitárius egyháztörténésze: Kanyaró Ferenc és Borbély István alkalomadtán olyanokat irogatott Basiliusról, még a Pokoly Józseftől rávonatközöleg közzétett adatok megjelenése után is, amelyek már akkor sem állták meg helyöket, úgyhogy mindenesetre elérkezett az ideje összevetni a régibb és újabb adatokat s megállapítani a belőlük elvonható valóságot.

Ama hozzávetés ellen, hogy Basilius a XVI. századnak a huszas éveiben született, nem igen tehető kifogás. Az meg épen bizonyos, hogy cluji születésű volt. Midőn ugyanis honi tanulmányai befejeztével külföldre ment s 1549. július 22-én a wittenbergi egyetem hallgatói közé lépett, Stephanus Basilius Clausenburgensis Transylvanusnak nevezte magát. Ennél fogva ugyanőneki kellett lennie annak a Stephanus Transylvanus Clausenburgensisnek is, aki az 1550—51. tanév első felében a jeni egyetemre iratkozott be. Hazájába visszatérvén, a cluji iskolának előbb lectori, 1555 őszén igazgatói tisztevel ruházták fel. Igaz, hogy csupán 1558. jan. 26.-áról említi hiteles adat rectornak,¹ de minden valószínűség mellett szól, hogy attól kezdve vitte ezt a hivatalt, amikor Dávid Ferenc Sibiuba távoztával elhagyta azt. Ő is követte a rektorok rendes pályáját, akiknek ez a foglalkozás csak átmenet volt a lelkésztséghez s még 1558 folyamán az egyik magyar prédikátorságot vállalta el ugyanott. Innen azonban egy-két év múlva eltávozott, mert már 1561. szept. 14-én arról volt szó Clujon, hogy akárhol van, keressék fel s hívják vissza prédikátornak. Alighanem közvetlenül Rettegre ment volt, ahol az 1566. évről egy részében még működött.² Ámde még ebben az évben sikerült a clujiaknak előbb jelzett tervöket megvalósítani, ismét megnyer-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár története. II. k. 107. l.

² Saját följegyzése szerint ekkor ott született egy leánya (Keresztény Magyar 1879. 388. l.)

vén őt egyik magyar prédikátori fisztre. Ennek nem áll ellene az az 1568.-iki egyik művében közlött saját állítása, hogy három éve hirdeti Clujon az antitrinitarius eszméket, mert az akkor divatos számlási mód szerint csakugyan ennyi jó ki 1566-nak, 1567-nek és 1568-nak a felszámításából.

Itt hivataloskodott aztán mindaddig, míg 1569 őszén el nem indult fiszántuli térítői útjára. Ennek elvégeztével, valószínűleg 1570 folyamán valamikor lelkésze lett az általa alapított és szervezett antitrinitarius gyülekezetek egyikének, a beiuşinak. Azt, hogy előbb bizonyos ideig Békésen lelkészkedett volna, nem támogatja hiteles adat, ellenben a saját följegyzéséből tudvalevő, hogy Beiuşon két évet töltött ilyen minőségben. Legkorábban tehát 1572-ben választhatta papijává valamely más egyházközség, esetleg épen a taşnadi, melynek 1577 novemberében concionatorául jelzé magát.¹

Majd 1583-ban, ha igazat ad tudunkra egy későbbi h iradás, a fárna va-micavármegyei Teremiben lelkészkedett.² Annak azonban, hogy valamikor, akár 1578-ban vagy valamikor e körül, akár későbbben visszatért volna Clujra prédikátornak, komolyan vehető kuffőkben semmi nyoma. Mert az, hogy 1580 novemberének végén Clujon időzve, az ezt megelőzőleg végzett magyarországi új körutjáról innen tett jelentést a fejedelemnek, annál kevésbbé bizonyít cluji állítólagos papsága mellett, mivel ezt a beszámoló-féléjét a következőképen írta alá: Stephanus Basilius Colosvariensis, Erdély pastorainak egyike, az egyházi consistorium tagja és kolozsvári polgár.³ Vagyis pastor volt valahol Ardealban, de nem Clujon, ahol csak prédikátor lehetett volna, amennyiben a pastori az az elsőpapi hivatalt Hunyadi Demeter személyében más tartotta elfoglalva. És ha Clujon lett volna állásban, nem azt említette volna, hogy polgár ottan, hanem azt, hogy lelkész. Hogy pedig polgára volt Clujnak, azt nemcsak onnan vette, hogy ott született, hanem onnan is, hogy ott háza is, kertje is volt.⁴ Ezek miatt természetes, hogy el kellett időnként Clujra látogatnia, még pedig, ha úgy hozták a körülmények, egy-két napnál további tartózkodásra is.

1587 márc. eladta a régi házát és másikat vett helyette. Ugyanazon az egy napon, mint Mihai Viteazul (Szentmihályfalva) pastora kötötte meg

¹ Keresztény Magvető 1897. 164. l.

² Itt írta Uzoni Fosztó István szerint a kátéját.

³ Keresztény Magvető 1879. 391–3. l.

⁴ U. o. 1897. 165–6. l.

az eladási szerződést ama felől és mint Köblös (Magyarköblös) pastora vette birtokba új tulajdonát. Ha Mihai Viteazul (Szentmihályfalvának) nem a turdaarészvármegyei Szentmihályfalvát vennők is, hanem a Köblössel egy vármegyében fekvő szolnokdobokavármegyei Csicsómihályfalvát: akkor is kizárt dolog volna, hogy egy ember egyszerre volt papja emennek és Köblösnek — miként ez adatok közlője elképzeli —, mert hiszen a két község között az utak kanyarulatainak csak némi számbavételével is legalább ötven kilométer a távolság. Szerintem különben sem Csicsómihályfalva, hanem a teljes nevén és szabatosan megnevezett Szentmihályfalva forog szóban, annyival is inkább, mivel ez állandóan anyaegyházul szerepelt az unitáriusoknál. Ebben az esetben különösen, de még a másoknak a feltevése, bár meg nem engedése esetén is egyedül azt tartom lehetségesnek, hogy éppen akkor „változóban” volt Basilius, vagyis átköltöző-félben Mihai Viteazulról Magyarköblösre. Minthogy pedig háztulajdonosi minőségében elmellőzhetetlenül akadt dolga a hatóságokkal, az addigi házáról kötött szerződésbe annak a községnek a nevét vétette be, amelynek lakósaként hivatalosan szerepelt tulajdonos-korában, viszont a házvételéről szóló szerződésbe már új lakóhelyének a nevét íratta be, hogy azt ennek alapján pontosan nyilvántarthatassák az érdekelt hatóságok.

Ezuttal sem tért tehát vissza Clujra papnak, minélfogva a következő hónapban a katolikusok ellenében tervezett hitvitáját¹ szintén nem cluji lelkészi állásból volt megvívandó. Nem tért vissza ilyenre ezután sem, s halála, mely állítólag és el is hihetőleg 1592-ben következett be, nem mint ottani papot érte. Kétségtelen ugyanis, hogy mivel 1588-ban egyáltalában nem volt betöltve Clujon egyetlen szász prédikátori állás sem,² ettől az évtől fogva pedig még 1592-ben is csupán egy működött ilyenül³ s ez az egy Erasmus János volt: az a három prédikátor, aki 1591. július 1.-jéről névszerint fel van sorolva (Enyedi Talliany Péter, Fulvus Márton, Várfalvi Kósa János)⁴ mind magyar prédikátorságot viselt. Már pedig a nemzetiségi féltékenykedés miatt semmiképen sem tehető fel, hogy midőn a plébános (Hunyadi Demeter) szintén a magyar nemzetiséghez tartozott, amazon a hárman kívül is lett volna még prédikátoruk a magyaroknak, amikor a szászok anél-

¹ Régi Magyar Könyvtár II. k. 195. sz.

² Keresztény Magvető 1885. 91. l.

³ U. o.

⁴ U. o. 1881. 322—3 l.

kül sem voltak meglegedve. És ha üresedett, aminthogy kellett üresednie az 1591. év hátralevő részében egy magyar prédikátori állásnak, azt sem Basilius, hanem Bogáthi Fazakas Miklós (a prózairó) foglalta el. Csakhogy ez már a következő év folyamán elhunyt és az ő üresen maradt helyére állították aztán az új püspököt, Enyedi Györgyöt, ki azért nem nyerhette el a Hunyadi Demeter halálával ugyanakkor szintén megürült plébánosi állást, mert a szászok makacsul kötötték magokat ama joguk érvényesítéséhez, hogy most már az ők nemzetiségükön levő következzenek e tisztségekben. Mindezek folyományául Basilius István számára ebben az időszakban semmi módon sem szeríthető hely a cluji papság tagjai között.

Basilius életének ennyi mozzanata állapítható meg hitelesen az eddig ismert adatokból. Mindenesetre meglepő, hogy már azok rá nem jöttek, akiknek épenugy rendelkezésére állottak az itt felhasznált adatok, mégis minduntalan találomra irogattak ezekkel ellenkezőket.

Dr. Zoványi Jenő.

IRODALOM.

Dr. Gál Kelemen: „Kilyéni Ferencz József unitárius püspök élete és kora. Háromnegyedszázad az unitárius egyház történetéből“. 8° 433 old. Minerva. 1936.

Dr. Gál Kelemen ismét egy hatalmas kötettel gazdagította egyházi irodalmunkat. Az U. I. T. megbízásából megírta Ferencz József néhai nagy püspökünk életrajzát, s könyve az Irodalmi Társaság szakkönyvtárának 5-ik számaként jelent meg. Azonban ez a terjedelmes mű jóval túlhaladja az életrajzok megszokott kereteit s valóságos kortörténetté nőtte ki magát. Megtaláljuk benne a Ferencz József lelki arcképét, de ez a kép hozzá méltó keretbe van foglalva. Nem könnyű dolog az általunk is jórészt átélt eseményeket tárgyilagos történelemmé átalakítani. De Gál a tárgyilagosság mértékét megtartotta az emberekkel és eseményekkel szemben. Szinte emberfeletti az a határtalan szorgalom, amellyel az adatokat a legkisebb részletekig menően a jegyzőkönyvekből és nyomtatásban megjelent dolgozatokból összegyűjti, feldolgozza és történelemmé formálja. Megismerkedhetünk s részben újra átéljük e könyvolvasás közben egyházunknak az utolsó háromnegyedszázad alatt lefolyt eseményeit, szellemi és anyagi küzdelmeit. Nemcsak a Ferencz József áldásos élete elevenül meg lelki szemeink előtt, hanem bepillantást nyerünk a Kriza evangéliumi szívébe, Jakab Elek örökösen lánggal lobogó lelkébe. Kár, hogy Pap Mózeset jóformán csak a Jakab Elek megvilágításában látjuk, aki szerinte nem volt egyéb, mint gépies adminisztrátor. Pedig, hogy mások ennél többnek tartották, azt mutatja az arcusi zsinaton lezajlott erős küzdelem, s az a 60 szavazat, melyet Pap Mózes kapott a püspökségre a Ferencz József 66 szavazatával szemben. De hát ez a kérdés nem is tartozott szorosan a dr. Gál feladatai közé. Ennek a kérdésnek a megvilágítása a Pap Mózes élet- és jellemrajzához tartoznék, amellyel még mindig adósok vagyunk.

Dr. Gál Kelemen a maga feladatát dicséretes szorgalommal és buzgósággal oldotta meg, amidőn nemcsak Ferencz József papi és

prófétai egyéniségét festette meg, hanem azokat a történelmi eseményeket is leírta, melyek részben az ő nevéhez fűződnek, részben az ő korának a gondolatvilágát jellemzik. Ez a könyv mintegy folytatása és betetőzése a kollégium történetének, amelyet alig pár éve adott ki két nagy kötetben. A jövőző történetírója hálaival fog tekinteni arra a gazdag adatgyűjteményre, mely e három kötetben össze van gyűjtve. Így Gál nemcsak Ferencz Józsefnek emelt szobrot, hanem a maga halhatatlanságát is biztosította.

Csupán a történelmi hűség kedvéért említjük meg, hogy az „Unitárius Egyház“ c. lap nem a Barabás István (l. 198 old.), hanem a Lőrinczi István szerkesztésében indult meg 1906-ban. Egy lényegesebb sajtóhibát is találtunk, amidőn Keresztési Dénes helyett „Harsztosi“ Dénest szedett a nyomda. (191. l.).

Különben kívánatos, hogy ezt a könyvet minden intelligens unitárius ember olvassa és minden egyházközségi könyvtár részére megvásároljuk. Ára 150 lej. Megrendelhető az Iratterjesztőnél. V. A.

Imák, beszédek és előadások. Ez az izléssel kiállított füzet 47 oldalon örökíti meg azokat az imádságokat, beszédeket és előadásokat, amelyek a braşovi templom felavatása alkalmával hangzottak el. A dolgozatok egy része az „Unitárius Szószék“-ben a más része a „Keresztény Magvető“-ben jelent meg. Ez a magyarázata a kétféle lapszámozásnak. A dolgozatok tartalmáról a legnagyobb elismeréssel szólhatunk. Mindenik beszéd és előadás méltó volt a helyhez és alkalomhoz. Valóban a braşovi templomavatás az unitarizmusnak egy emelkedett és erőteljes megmozdulása volt. Az egyházközség helyesen cselekedett, hogy ezt a történelmi napot ilyen alakban is megörökítette. Egyeseknek is érdekes és tanulságos olvasmány. De az egyházközségi könyvtárakban, mint történelmi emlék is nélkülözhetetlen. Ára 20 lej.

Megjelent az 1937. évi „Unitárius Naptár“ gazdag, változatos tartalommal, csinos és szép kivitelben. Ajánljuk már olcsóságánál fogva is a legszélesebb körökben való terjesztését, mely hivatásunknak sok hasznos és kellemes perceket fog szerezni. Megrendelhető a Dávid Ferenc Egylet útján, Colegiul Unitarian. Ára: 12 lej.

Előfizetési felhívás. E hónapban jelenik meg Balázs Ferenc: *Közérthető Evangélium* című, mintegy száz nyolcadrét oldalú könyve, amely népszerű formában, mintegy regény alakban a Jézus életét dolgozza fel. Megrendelhető a cheia-i lelkészi hivatalban (jud. Turda). Portóköltés 5 lej.

KÜLÖNFÉLÉK.

Simén Domokos emlék-ünnepély. Az I. G. Duca-i D. F. fiók-egylet, melynek elnöke Osváth Árpád ügyvéd, f. é. augusztus 2-án Tarcești községben a Simén Domokos születési falujában rendezte meg évi közgyűlését. A vezetőség igen helyesen gondolkozott és cselekedett, amikor ezt az alkalmat felhasználta arra, hogy a jeles unitárius teológus, Simén Domokos emlékének szenteljen ünnepet. Simén Domokos ezen egyházközségben 1836 július 30-án született. Tehát születésének 100-ik évfordulója volt ez évben. Simén nemcsak a maga korában szerzett tiszteletet és közbecsülést az unitárius névnek és gondolatnak, hanem ma is az unitárius öntudatnak leglelkesebb ébresztgetője mindazokra nézve, akik műveit olvassák és tanulmányozzák. Bár korán bekövetkezett halála miatt minden tervét nem valósíthatta meg, de hátrahagyott művei alapján határozottan megállapítható, hogy ő azt a tiszta unitárius teológiát kívánta minden mellétekintet nélkül tovább folytatni, amelyet Dávid F. elkezdett, Enyedi és Toroczka Máté tovább folytatott, de amelyet a sötét idők elfojtani akartak. Minden írása egy-egy erős bizonyágtétel az unitarizmus igazsága mellett. Nem személyi kultuszt folytatott, hanem az elvek győzelmeért harcolt. Sajnos, hogy a nagy és sok ígéretnek csak egy kis részét válthatta be; de így is nagy hálaára kötelezte egyházát és vallását. E hála-tartozásnak egy kis részét törlesztette az I. G. Duca-i D. F. fiók-egylet az emlékére rendezett, nagyszabású ünnepélyvel, amiért illesse elismerés a vezetőséget.

Lelkészeiktató Turdán. Ritka, szép és felemelő ünnepségben volt része azoknak, akik résztvettek okt. 4-én a Turdán lefolyt lelkesi beiktatón. Turdán az 1568. január 28-iki országgyűlésen János Zsigmond fejedelem jelenlétében a rendek kimondták, hogy a prédikátorok az evangéliumot mindenütt szabadon hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, mert *a hit Isten ajándéka*. Míg a művelt nyugaton korlátokat emeltek a szabadelvű eszmék

terjedésének, addig Ardealban törvényben kimondták a legtisztább keresztényi szellemmel, hogy hitéért üldözni, szidalmazni, fogságba ejteni senkit sem szabad. A hit Isten ajándéka; ebben csucsosodik az egész reformáció reális eredménye s úgy éreztük, hogy Turdán, azon a fenséges ünnepélyen, ez a gondolat volt az uralkodó. Ebbe az eszmekörbe illett a beiktatott Lőrinczy Dénes lelkész alapigéje: „Úgy szóljatok és úgy cselekedjete, mint akiket a szabadság törvénye fog megítélni. (Jakab II. r. 12.) Dávid Ferenc s Turda örök dicsőségére hivatkozott dr. Boros György püspök úr is szép beiktató beszédében. Meglepően hallottuk dr. Rațiu Augustintól, aki a Prefectura nevében köszöntötte a főtiszt. püspök urat és az új lelkészt, Dávid Ferenc nevének csengését, kihangsúlyozva, hogy a hit Isten ajándéka. Aztán jöttek sorban az üdvözlések a Primăria, a gör. kel. lelkész, a gör. kath. gondnok, r. kath. és református egyházak, a zsidó hitközség, a magyar párt, kaszinó, iparos-egylet, turdai egyházközség, nőegyletek, ifjusági egyesületek s mindezek ajkairól az összetartás, összefogás, együttérzés, megértő testvéri szeretet hangzottak el Dávid Ferenc szellemében. Megelevenült lelkünkben a gazdag múlt s a XVI. század hitvitáiból is kaptunk egy kis izelítőt. A turdai r. kath. esperes üdvözlő beszédében megemlítette, hogy a XVI. század hitújítási forradalma egészen nem sikerült s tovább hivatkozott arra, hogy az ősi kereszténység a katholicizmusban van. Lőrinczy Dénes a köszöntőre adott válaszában mutatkozott a legnagyobbnak. Elmondta, hogy a protesztantizmus munkáját még nem fejezte be. Kifejtette, hogy nehéz a vallásokban elsőbbséget megállapítani, hisz tulajdonképpen vallás csak egy van. Egységre törekednek mindazok, kik hiszik, hogy Isten lélek s akik Őt lélekben és igazságban imádják. Lőrinczy Dénes válasza annyira magával ragadta az egész hallgatóságot, hogy ami szokatlan, a templomban hangosan megéljenezték.

Nem feledkezhetünk meg azonban még egy dologról. Ugyszólván minden üdvözlő arra figyelmeztette az új lelkészt, hogy olyan legyen, mint amilyen nagy elődje volt. Soha szebb, általános elismerést unitárius lelkészről nem hallottunk, mint ez ünnepélyen az elhunyt Lőrinczy Dénesről. Legyen áldott az emléke az elhunyt-nak, mert ő megőrizte azt a szellemet, amely Turdát a vallásszabadság klasszikus földjévé tette. Az új lelkésznek is tudnia kell,

hogy az unitáriusokra nézve történelmi őrhely, ahova jutott s meg kell őriznie, ami reá bízott.

Az egész ünnepséget a más fajuk és más felekezetűek meleg rokonszenve, megbecsülése aranyozta be, ami világosan mutatja azt, hogy Turdán él még Dávid Ferenc szelleme.

Délután a Nőszövetség által rendezett összejövetelen dr. Varga Béla egyh. főjegyző csillogtatta meg szellemét s remek felolvasásával nagyban hozzájárult az unitáriusok megbecsülésének további megbecsüléséhez.

Sz-i K-n.

A sighişoarai templomszentelés. Braşov után Sighişoarán is templomot szentelhetünk. Sighişoara is az a hely, ahová a fejlett iparánál és kereskedelménél fogva sokan telepednek le székely véreink közül. Az ilyen központi fekvésű városokon keresztül nagy vérvesztés érte az idők folytán egyházunkat, mert az idetelepedett hivek nemzedékeken keresztül elvesztek vallásunkra nézve. Általános közérdek hát, hogy az ilyen városokban legyen egy-egy missziói állomás, amely számontartja és figyelemmel kíséri az unitárius hivek mozgalmát. Ezért mindnyájunk nagy öröme, hogy a sighişoarai hiveinknek, éltkön Nagy Béla lelkésszel és dr. György Zsigmond gondnokkal minden nagy zaj nélkül sikerült egy kedves kis templom építése, melyet augusztus 30-án lélekemelő ünnepségek keretében adtak át a közhasználatnak, Isten áldása legyen a gyülekezeten és az új templomon!

Az új ref. püspök. Dr. Makkai Sándor ref. püspöknek a lemondásával a ref. egyházkerület egyhangu lelkesedéssel *Vásárhelyi Jánost* ültette a püspöki székbe. Vásárhelyi nemcsak nagy szorgalmával és szinte emberfeletti munkabíráásával érdemelte ki a nagy bizalommal reáruházott püspöki méltóságot, hanem kiváló emberj és lelkipásztori tulajdonságainál fogva is. Ő nemcsak egyházának disze és büszkesége, hanem az egész transilvaniai magyarságnak reménysége, akinek rokonszenves egyénisége egyházán kívül is tiszteletet és elismerést érdemel. Új és nagy felelőséggel járó állásában Istentől erőt és jó egészséget kívánunk, hogy a kibontott zászlót győzelemre vihesse.

Beiratkozások tanintézetünkbe. A Teol. Akadémia 5. évfolyamára beiratkozott 25 rendes és 3 rendkívüli hallgató. Az előadások okt. 1-én kezdődtek, a tanév ünnepélyes megnyitása okt. 3-án volt. A clujji főgimnáziumba beiratkozott 190 növendék, akik

közül 133 unitárius, 33 ref., 18 r. kath., 5 ág. ev., 1 baptista. Az I. G. Duca-i főgimnáziumba beiratkozott 146 tanuló, akik közül unitárius 80, ref. 46, r. kath 19, ág. ev. 1.

Dr. Hall Aifrédet — a Szabadelvü Kereszténység és Vallási Szabadság Nemzetközi Társulatának elnökét, a sheffieldi, angliai Upper Chapel lelkészét, az angol unitárius egyház kétéven át volt elnökét, a meadvillei teológiai fakultás, tiszteletbeli teológiai doktori címmel tüntette ki. Szép és megérdemelt kitüntetéséhez mi is őszinte örömmel gratulálunk, s örömmel osztozunk tiszteletbeli egyházi képviselőtanácsosunk megtiszteltetésében. *F. J.*

Dr. Bruining Nicolette asszony, az első holland lelkész-nők egyike, aki teológiai doktori fokozatot nyert, neves holland teológus családból származik, édesapja az amsterdami egyetem tudós tanára volt. Mint vallástanárnő és prédikátor lelkesen dolgozik Hága városában, s esztendők óta elnöke a mintegy nyolcszázézer lelket számláló hollandiai szabadelvü keresztények központi bizottságának, s ilyen minőségében az arnhemi konferencia egyik előkészítője volt. Lapunk közelebbi számában közöljük a hollandiai szabadelvü protestántizmust ismertető kis értekezését, mely a nemzetközi évkönyv most megjelent első számában látott napvilágot. *F. J.*

Prof. Hermelink — a marburgi egyetem egyháztörténésze, aki állását az új német birodalomban elvesztette, jelenleg szülőföldjén Württembergben egy kis falusi gyülekezetben lelkészkedik. A jó Isten adjon neki lelki erőt, hogy munkásságát itt is folytathassa az emberek javára és az élő Isten dicsőségére. *F. J.*

The Morning Post egyik legelterjedtebb angol napilap hátsólapjain „Mi fog történni a közel jövőben“ címmel sorozatos válaszok jelentek meg az angol élet vezető tagjaitól. Rev. Dr. Matthews, híres anglikán teológus ezzel kapcsolatban a vallás jövőjéről a következőket írja: „Nem tudomány, művészet, politika vagy erkölcs fogja megváltani az emberiséget, hanem a vallásos szellem gyarapodása. A világ mély szellemi és erkölcsi válságban van, az elkövetkező 25 év alatt a változásnak be kell következnie. A keresztény vallásnak hivatása és munkája van; de a siker és a munka érdekében át kell gondolnunk és új kifejezési formát kell adnunk a keresztény evangéliumnak szavakban és szimbólumokban. A régi elvesztette jelentőségét a mai ember előtt. Ezzel a

munkával sietnünk kell“ fejezi be válaszát Dr. Matthews, „nincs sok időnk“.

(e. j.)

Nemzetközi békekonzferencia, Lord Cecil és M. Pierre Cot, francia légügyi miniszter elnöklete alatt szeptember hó 4—6-án tartotta első gyűlését Brüsszelben. A világ majdnem minden országa képviseltette magát a konferencián, kivéve Németországot és Olaszországot. A konferencia tárgya négy fontos pont volt:

1. Békekötelezettségek tekintélyének visszaállítása.

2. Fegyverkezés leszállítása és meghatározása nemzetközi egyezmény által, fegyvergyártási ipar ellenőrzése.

3. Népszövetség megerősítése, háboru megelőzése és megakadályozása érdekében.

4. Népszövetség keretein belül egy olyan tényleges szervezet beállítása, mely képes lesz megvizsgálni és orvosolni mindazon bajokat, melyek háboruhoz vezetnének. Ezen a konferencián az angol unitárius békeegyesület is képviseltette magát.

(e. j.)

A Harward-egyetem szeptember hónapban ünnepelte 300 éves alapítási évfordulóját. Kezdetben egy lelkészképző iskola volt s lassan, évtizedek alatt fejlődött a mai fokig s lett a világ egyik leghíresebb egyeteme. Teológiai fakultása, mely nincs kötve hitformához vagy bevett valláshoz, ma is nagyon híres és nagyon látogatott. Hallgatói és a fakultás elnökei az elmúlt évszázadban nagyobbrészt unitáriusok voltak, akik közül különösen kiemelkedik Charles W. Elliot alakja.

(e. j.)

A világ vallásainak kongresszusa július 3-án tartotta ülését Londonban. A kongresszus tárgya: a misztikus élmény és tapasztalat értéke és érvényessége, valamint a vallás szerepe a modern problémák megoldásánál volt.

Manchester College Oxford, június 23-án ünnepelte 150 éves alapítási évfordulóját. Manchester College eredete visszanyulik az Act of Uniformity idejére, mely kizárta az egyetemektől mindazokat, akik nem fogadták el az anglikán egyház hitelveit. Eme törvénycikk következményeként több kis akadémia alakul az anglikán egyház hitelveit el nem fogadó ifjak részére. A Manchester College eredete visszavezethető egy ilyen kis Nonconformist Akadémiára, melyet R. Frankland alapított 1670-ben. A Warrington Akadémia 1757-ben jelzi a második fejlődési fokot, melyet követett a Manchester College megalapítása Manchesterben, 1786 február

22-én, a Cross Street Chapélben. Ez a college 1803-ban York városába költözik, 1840-ben újból Manchesterbe teszi át székhelyét. 1853-ban Londonban, 1889-ben pedig véglegesen Oxfordban állapodik meg. A hálaadó istentiszteletet követő emlékgyűlésen a college principálisa, J. H. Weatherall, W. B. Kenrick, a college elnöke, Dr. L. P. Jacks és a vendiákok részéről többen emlékeztek meg a college dicsőséges multjáról és áldásos munkájáról az angol unitárius és szabad keresztény hitközösség életében. A college eddigi munkája és multja biztosíték és ígéret egy eredményesebb jövőre.

(e. j.)

Az Amerikai Unitárius Egyesület társadalmi szakosztálya kiáltványt adott ki, melyben a megvalósítandó társadalmi munka irányelveit fektette le. A kiáltvány szelleme és értéke domborodik ki a következő mondatból: „Mi lemondunk az erőszakról, mint társadalmi célt megvalósító módszerről és egyben állítjuk, hogy Istenországa csak a meggyőzés, nevelés és politikai cselekmény által valósítható meg egy demokratikus államban.“ (e. j.)

Patakfalvi Zsigmond cluji elemi iskolánk tanítója által irt s az »Unitárius Tanítók Általános Egyesülete» pályázatán pályadíjat nyert: «A gyümölcsstermelés jelentősége és haszna népünk gazdasági életében» című munka népies kiadásban, jó vastag papíron 8° alakban, 36 oldalon megjelent. Mint örömmel értesülünk, e hasznos és minden tekintetben nagy gonddal és alapos gazdasági ismeretekkel megírt népies könyv nemcsak az illetékes gazdasági szakkörök elismerését váltotta ki, hanem más felekezeti egyházak részéről is felfigyeltek. A róm. kath. Főtanfelügyelőség 5000 és a református püspöki hivatal is 2000 példányban megrendelte azon célból, hogy minél szélesebb körben terjesszék és a hasznos utmutatások alapján népünk gazdasági megerősödését, fejlődését ezáltal is előmozdithassák. Megrendelhető az »Unitárius Tanítók Általános Egyesületé«-nél Cluj, Colegiul Unitarian. Ára: 5 lej.

Gyász hírek. Özv. **Nagyernyei Kelemen Miklósné, Albisi Csomoss Janka** életének 80-ik, özvegyiségének 19-ik évében végelgyengülésben f. é. július 14-én csendesen elhunyt. Egy szép és áldozatos élet után, miután e földön hivatását betöltötte, jobb hazába költözött. Messze kiterjedt családja emlékezetében is örökre élni fog. Kelemen Lajos, folyóiratunk munkatársa édesanyját gyászolja az elhunytban. — **Dezső János** a cluji unitárius egyház-község keblitanácsának tagja, élete 75-ik évében július 28-án elhalt. Egyszerű földmives ember volt, de szívében mély vallásos érzés lakozott. A templom és a keblitanács buzgó látogatásában példaadó volt. Emléke áldott! — **Kauntz József** élete 83-ik évében augusztus 19-én jobblétre szenderült. Szorgalmas, takarékos, jóságosan szerető édesapa volt. Kauntzné Engel Ella apósát gyászolja az elhunytban. Emléke áldott!

Szerkesztésért felel: **VÁRI ALBERT.**

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Lőrinczy Dénes București 100, Ürmösi Károly 100, Szent-Iványi Sándor 100, Dr. Elekes Domokos 250, Gálffy Zsigmond igazgató 250, Németh István 100, Fülöp Mózes Medias 200, Németh István 100, Dr. Szolga Ferenc 200, Nagy Béla Sighișoara 300 Lej. Ezeken kívül fizetett több lelkes a kongruájából, akiknek külön már nyugtázva van.

Tisztelettel kérem a hátralékok és az előfizetési díjak beküldését, hogy a folyóirat előállításában és szétküldésében akadály ne merüljön fel.

Cluj, 1936 október 22-án.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

